

Povijest, održavanje i revitalizacija urbanističke i arhitektonske cjeline Pionirskog grada u Zagrebu

---

Keller, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:021251>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

POVIJEST, ODRŽAVANJE I REVITALIZACIJA URBANISTIČKE I
ARHITEKTONSKE CJELINE PIONIRSKOG GRADA U ZAGREBU

Sara Keller

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, red. prof.

Zagreb, 2022.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

POVIJEST, ODRŽAVANJE I REVITALIZACIJA URBANISTIČKE I ARHITEKTONSKE CJELINE PIONIRSKOG GRADA U ZAGREBU

History, maintenance and revitalisation of the urban and architectural complex of the Pioneer's town
in Zagreb

Sara Keller

Sažetak

Pionirski grad, danas Grad mladih, građen je u prvim poslijeratnim godinama (1948.-1951. godine) u Granešini kod Zagreba prostirući se po krajnjim obroncima Medvednice. Tematski sklop građen je u skladu s tada novom pedagoškom idejom i pod utjecajem postojeće prakse tadašnjih komunističkih država Europe. Specifično dječji prostori poput pionirskih kampova i gradova često su vezani uz sadržaje poput pionirske željeznice i namijenjeni su odgojnim, obrazovnim, sportsko-rekreativnim i kulturnim sadržajima pionirskih organizacija. Na izgradnju i izgled Pionirskog grada kod Zagreba utjecao niz političkih, gospodarskih i društvenih čimbenika ranih poslijeratnih godina dok sam projekt potpisuju urbanist Josip Seissel i arhitekt Ivan Vitić, a njegovo hortikulturno oblikovanje Zvonimir Frölich i Pavao Ungar. Sklop Pionirskog grada više od 70 godina služi kao mjesto obrazovanja, rekreacije i razvoja svih generacija, ali najviše djece predškolske i školske dobi. Obnove provedene na sklopu kroz desetljeća obuhvaćale su uglavnom radove sanacije i rekonstrukcije uz adaptacije interijera, s najrecentnijim zahvatima provedenim 2003.-2004. godine. Sklop je 2005. godine proglašen zaštićenim kulturnim dobrom te kao kulturno-povijesna cjelina upisan na Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Od dovršenja obnove 2004. godine na prostoru sklopa nisu provedeni veći građevinski radovi, a postojeći projekt revitalizacije Grada mladih tek je započet do zagrebačkog potresa 2020. godine.

Ključne riječi: Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Pionirski grad, Grad mladih, Ivan Vitić, Josip Seissel, revitalizacija, održavanje, socijalizam

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Rad sadrži: 55 stranica, 22 ilustracije; Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, dr. sc. Franko Ćorić

Datum prijave rada: 23. 1. 2020.

Datum predaje rada: 25. 8. 2022.

Datum obrane rada: 27. 9. 2022.

Ocjena: 5

Ja, Sara Keller, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Povijest, održavanje i revitalizacija urbanističke I arhitektonske cjeline Pionirskog grad u Zagrebu” rezultat mojeg istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da nijedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, rujan 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kontekstualizacija kulturno-povijesne cjeline Pionirskog grada	2
3. Povijest pionirskih organizacija	4
3.1. Koncept i svrha “pionirskih” prostora	5
3.1.1. Pionirske željeznice	6
3.1.2. Pionirski grad u Beogradu	8
4. Povijest cjeline Pionirskog grada kod Zagreba od koncepcije do otvaranja	10
4.1. Ideja i začeci “Dječjeg grada” u Zagrebu	10
4.1.1. Arhitektura u Narodnoj Republici Hrvatskoj oko 1948. Godine	11
4.2. Radovi na Pionirskom gradu u Granešini od 1948. do 1951. godine	14
4.3. Otvaranje i prezentacija novog Pionirskog grada u Granešini	23
5. Kontinuitet cjeline Pionirskog grada: od otvaranja do danas	26
5.1. Pionirski grad u socijalističkim desetljećima	26
5.2. Pionirski grad bez pionira: zagrebački Grad mladih	31
6. Aktualno stanje i revitalizacija zaštićene kulturno-povijesne cjeline Grada mladih	39
7. Zaključak	46
8. Popis ilustracija	49
9. Bibliografija	52
10. Internetski izvori	55

1. Uvod

Smješten na rubnim obroncima Medvednice, tematsko naselje 'Pionirski grad' sagrađeno je kao mjesto namijenjeno učenju, zabavi i rekreaciji najmlađih članova tadašnjeg komunističkog društva. U novo uspostavljenom društvenom poretku, Pionirski grad nastaje kao nova pedagoška ideja specifičnog dječjeg prostora po uzoru na pionirske prostore uspostavljene diljem SSSR-a još u međuratnom razdoblju. Građen od 1948. do 1951. godine, ovaj sklop nastaje u turbulentnom gospodarsko- političkom kontekstu i čini „jedinstveni sačuvani primjer naselja specifične javne namjene i arhitekture prvih poslijeratnih godina u Zagrebu“¹, za čije nastajanje su zaslužni eminentni hrvatski urbanisti i arhitekti međuratne i poratne generacije. Cjelina današnjeg 'Grada mladih' sačuvana je u izvornom stanju te je kao kulturno-povijesna cjelina upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao zaštićeno kulturno dobro.

Polazeći od povijesne i ideološke kontekstualizacije, ovim radom se nastoji dati kronološki pregled povijesti sklopa, njegova održavanja, projekta revitalizacije kao i njegova potencijala za budući razvoj. Rad je podijeljen tako da prvo polazi od ideja i koncepta iza 'Pionirskog' grada uz pregled gradnje i otvaranja nakon čega razmatra razvoj cjeline u desetljećima socijalističke Jugoslavije, potom u novostvorenoj Republici Hrvatskoj kao Grad mladih te naposljetku njegovo trenutno stanje i budućnost. Rad se oslanja primarno na osvrte nositelja projekta objavljene u časopisu *Arhitektura* i dokumentaciju projekta revitalizacije 'Grad mladih Granešina' izrađenu na zahtjev Grada Zagreba 2018. godine. Zahvaljujem voditeljici i djelatnicima Podružnice Vladimir Nazor kao i voditelju i djelatnicima Grada mladih na susretljivosti, razgledu i dokumentaciji kao i Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode te Državnom arhivu u Zagrebu. Naposljetku zahvaljujem mentoru prof. dr. sc. Marku Špikiću na izdvojenom vremenu te obitelji, dečku i prijateljima na slušanju i čitanju svih prezentacija i radova pa tako i diplomskog.

¹ Perušić, str. 199

2. Kontekstualizacija kulturno-povijesne cjeline Pionirskog grada

Razumijevanje političkih i ideoloških temelja, urbanističkih i arhitektonskih rješenja te uopće ideje pionira i “pionirskog” grada zahtijeva povijesno-geografsku kontekstualizaciju, odnosno određivanje vremena i mjesta radnje. Sklop Pionirskog grada građen je od 1948. godine, postajući primjer arhitekture prvih poslijeratnih godina smještene u okolici tadašnjeg Zagreba. U godinama nakon završetka Drugoga svjetskog rata Federativna Narodna Republika Jugoslavija, a time i Narodna Republika Hrvatska kao njezin sastavni dio, vođena je politikom i ideologijom Komunističke partije Jugoslavije na čelu s Josipom Brozom Titom.² Kao država komunističkog vodstva, FNRJ se nalazila u redovima država Istočnog bloka, a uska povezanost s Komunističkom Partijom Sovjetskog Saveza obilježena je reprodukcijom sovjetskih političkih, gospodarskih i društvenih modela.³ Međutim takav odnos među komunističkim partijama Jugoslavije i Sovjetskog Saveza ubrzo se ruši. U mjesecima neposredno nakon službenog otvaranja radova na budućem Pionirskom gradu dolazi do prekretnice u politici i povijesti FNRJ, kada nagomilane tenzije između komunističkog vodstva SSSR-a i Jugoslavije dostižu vrhunac i Centralni Komitet KPJ odbija Rezoluciju Informbiroa⁴, slamajući dotadašnje odnose dviju država i njihovih komunističkih partija. Politički sukob poznati i kao 'razlaz'

J. B. Tita i J. V. Staljina 1948. godine rezultirao je ekonomskom blokadom FNRJ koja je trajala do 1955. godine⁵. Posljedice sukoba dodatno su otežale ekonomski i gospodarski oporavak do tada ionako ekonomski nerazvijene Jugoslavije koja se, odsječena od Istoka, okreće Zapadnom bloku za ekonomsku i vojnu pomoć. Takve gospodarske okolnosti bile su osjetne i u građevinarstvu u vidu suženog izbora i nedostataka materijala i financijskih sredstava. U slučaju Pionirskog grada u Granešini nedostatni građevinski materijali nadoknađivali su se iz državnih rezervi, a financijski nedostaci rezultirali su stankama u gradnji.⁶ Uslijed promjena međunarodnih odnosa, postojeći

² Komunistička partija imala je značajnu ulogu u ratnim zbivanjima, da bi po završetku rata 1945. godine uspostavila jednopartijski režim unutar nove države FNRJ. Kao glavni sekretar KPJ po osnutku FNRJ Josip Broz Tito preuzeo je ulogu premijera da bi 1953. godine postao predsjednik Jugoslavije.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463> Pristupljeno 23. 2. 2022.

³ I prije proglašenja države FNRJ potpisan je ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći sa SSSR-om. (Matković, 2003., 292). Godine 1946. FNRJ potpisuje ugovor o ekonomskoj suradnji pozicionirajući se još tjesnije uz SSSR (Goldstein, 2011., 103), da bi do kraja 1947. godine slične ugovore potpisala sa gotovo svim državama Istočne Europe. (Goldstein, 2011., 103.)

⁴ Informbiro je zamišljen kao međunarodno savjetodavno tijelo s ciljem koordinacije komunističkih partija diljem Europe, pri čemu je KP Sovjetskog Saveza imala dominantnu ulogu. Na zajedanju u lipnju 1948. Informbiro donosi rezoluciju *O stanju u KP Jugoslavije*, čije je vodstvo prozvano kao izdajničko i protusovjetsko. Odbacivanje navedenih optužbi rezultiralo je isključivanjem Jugoslavenskog vodstva iz Informbiroa s dalekosežnim političkim, ekonomskim i gospodarskim posljedicama. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27415> Pristupljeno 25. 2. 2022.

⁵ Peršen, 1972., 128

⁶ Perušić, 2017., 208

etastički i centralistički modeli temeljeni na sovjetskim uzorima početkom 1950-ih godina zamjenjuju se postupnom decentralizacijom, uvođenjem radničkog (kasnije društvenog) samoupravljanja te nizom drugih promjena.⁷ Ove promjene, kodificirane i Ustavnim zakonom 1953. godine⁸, svojevrsni su začetak novog *Trećeg puta* kojim je Jugoslavija kročila na međi tadašnjeg kapitalističkog Zapadnog i komunističkog Istočnog bloka.

U ovom razdoblju Narodna Republika Hrvatska doživljava početak gospodarskog i društvenog razvoja, otvaranjem poznatih industrijskih postrojenja, ulaganjem u kulturu i znanost te uvođenjem obaveznog osmogodišnjeg školovanja. Kao glavni grad, Zagreb postupno postaje „...najsnažnije industrijsko i važno znanstveno i kulturno središte Hrvatske“.⁹ Industrijski razvoj gradova privukao je ljude, a povećani broj stanovnika uvjetovao je intenziviranje stambene izgradnje i proširenje gradskog tkiva na okolna naselja. Poslijeratni Zagreb se povećava postupno šireći gradske granice novim gradskim naseljima prema Savi te uključivanjem do tada perifernih naselja na krajnjem istoku i zapadu grada.¹⁰

⁷ Radničko samoupravljanje uvedeno je 1950., a društveno 1953. godine. Temeljeno na teorijama Karla Marxa i Friedricha Engelsa te razrađeno u radovima kasnijih marksista, samoupravljanje zamjenjuje stare društveno-političke odnose i predstavlja novi jugoslavenski put prema socijalizmu. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54339> Pristupljeno 25. 2. 2022.

⁸ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54339> Pristupljeno 25. 2. 2022.

⁹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66685> Pristupljeno 24. 3. 2022.

¹⁰ Laušić, 1987., 21 Opisuje pripajanje Granešine 1949. godine, prije završetka radova na Pionirskom gradu, dok je Granešina II sa Čučerjem pripojena tek 1955. godine.

3. Povijest pionirskih organizacija

„...konačni cilj oblikovanja dobrog pionira bila je izgradnja temelja za stvaranje novog socijalističkog čovjeka...“¹¹

Uspješnost i dugotrajnost bilo kojeg novog političkog poretka zahtijeva složene društvene reforme koje nužno obuhvaćaju promjenu postojećih koncepcija odgoja i obrazovanja odnosno reforme odgojno-obrazovnih sustava i institucija. Na ovaj se način djeci, kao svojevrsnom nositelju budućnosti, sustavno i od najranije dobi usađuju nove društvene i etičke vrijednosti te prihvatljivi i poželjni obrasci ponašanja i djelovanja. Sa svrhom *osnaživanja i očuvanja novih režima*¹² državne organizacije za djecu i mlade nicali su diljem Europe tokom 20. stoljeća od nacističke Njemačke i fašističke Italije do Nezavisne Države Hrvatske i komunističkih država Sovjetskog saveza. Masovne dječje organizacije osnovane u Rusiji već u desetljeću nakon Prvoga svjetskog rata, pionirska i omladinska¹³, nakon Drugoga svjetskog rata postale su uzor i model drugim državama komunističkog vodstva diljem srednje i istočne Europe, pa tako i Jugoslaviji.

Preuzimajući sovjetski model, u Jugoslaviji su osnovane dvije masovne organizacije usmjerene na Jugoslavensku mladež: jedna je okupljala djecu osnovnoškolske dobi (od 7. do 14. godine) - pionirska, druga mlade srednjoškolce (od 14. godine) - omladinska.¹⁴ U novom društvenom poretku pitanje odgoja i obrazovanja djece i mladih ulazi u javnu sferu i pod okriljem vodeće politike i ideologije postaje društvena zadaća s ciljem proizvodnje novog čovjeka i očuvanja novog režima. Iako su proizvodnju *"novog socijalističkog čovjeka"*¹⁵ punog osjećaja kolektivismu i patriotizma osiguravale državne odgojno-obrazovne institucije, važno je bilo „primjereno“ organizirati slobodno vrijeme djece i mladih. U borbi za slobodne dijelove njihova dana osnivaju se upravo spomenute državne organizacije. U ovom smislu dječje organizacije služile su kao instrument postupne indoktrinacije, mjesta provođenja upravo komunističkog odnosno socijalističkog odgoja i stvaranja „socijalističkog čovjeka“. Ciljevi Saveza Pionira, izneseni i u političkom programu Saveza Komunističke Jugoslavije, uključivali su zadovoljenje cijelog niza kako dječjih tako i državnih i društvenih potreba, od *potrebe*

¹¹ Duda, 2013., 92

¹² Duda, 2015., 17

¹³ Svesavezna pionirska organizacija Vladimira Iljiča Lenjina osnovana je 1922. godine, a omladinska organizacija Komsomol osnovana je 1918. godine. (Duda, 2015., 15) Početkom prvog razreda osnovne škole djeca diljem Rusije stupala bi u Oktobriće, u 3. razredu odnosno sa 9 godina prelazila bi u Pionire, a sa 14 godina u Komsomol odnosno omladinsku organizaciju u kojoj ostaju do svoje 18 godine. (Duda, 2015., 19)

¹⁴ Savez pionira Jugoslavije, organizacija nadležna Savezu pionira Hrvatske, osnovan je na Prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije 27. 12. 1942. godine. (Duda, 2013., 79)

¹⁵ Duda, 2013., 92

za igrom, zabavom i fiskulturom do razvoja individualnih, ali i društveno korisnih kvaliteta, poput smisla za kolektivnim životom i ljubavi prema svojoj zemlji.¹⁶

Posebno organizirane svečanosti obilježavale su ritual ulaza u jednu organizaciju ili prelaska u iduću, višu i iako je primanje u organizaciju bilo obavezno, razina djetetova angažmana i aktivnosti unutar pojedine organizacije ovisila je o osobnim sklonostima. U neposrednim poslijeratnim godinama pionirske i omladinske organizacije okupljale su djecu i mlade u obnoviteljskim tzv. „radnim akcijama“, raznim izvanškolskim aktivnostima te manifestacijama održanim povodom državnih praznika itd. Spomenute društveno-političke promjene nastale kao posljedica političkog razlaza Tita i Staljina utjecale su i na državne organizacije za mlade, pa je uz državu i Komunističku partiju "...kroz jugoslavensku društvenu reformu prolazilo i djetinjstvo."¹⁷ Djelomice militaristički karakter prisutan u sadržajima i duhu pionirskih i omladinskih organizacija, uočljiv u detaljima uniformi, vojnom pozdravu, ustroju organizacija pa i pojedinim aktivnostima, primjerice izradi oružja i natjecanja u gađanju zračnom puškom¹⁸, djelomice se mijenja s navedenim reformama uvođenjem niza zabavno-poučnih programa kojima se djeci omogućilo bavljenje umjetnosti, tehnikom i sportom te nizom drugih sadržaja za koje izvan ovih organizacija nije bilo uvjeta.¹⁹ Nove reforme obuhvaćale su i osnivanje Saveza izviđača Hrvatske (1951.), koji je preuzeo brigu o aktivnostima u prirodi, te Saveza *Naša djeca* (1950.), koji je, između ostalog, preuzeo skrb nad djecom predškolskog uzrasta.²⁰ Kao odgojno-zabavna izvanškolska organizacija, Savez pionira trebao je nizom izvanškolskih aktivnosti, izletima i zabavama zaokupiti vrijeme i interes djece s ciljem razvijanja kako općeljudskih vrijednosti, poput poštenja, marljivosti i vjernosti, tako i poštovanja, ponosa i ljubavi prema domovini, „...*Partiji i drugu Titu...*“²¹ te vladajućim političkim vrijednostima.

3.1. Koncept i svrha “pionirskih” prostora

U državama komunističkog vodstva ideološki odgoj djece odvijao se u nizu posebno prilagođenih prostora ili novo izgrađenih sklopova ili objekata od igrališta i parkova do kutića, soba, knjižnica, kazališta itd. Ovi su prostori bili namijenjeni boravku pionira, održavanju odgojno-zabavnih

¹⁶ Duda, 2013., 81

¹⁷ Ibidem, 77

¹⁸ Ibidem, 91

¹⁹ Ibidem, 98

²⁰ Ibidem, 83

²¹ Ibidem, 83, citirano iz HDA, 1231, Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske (RK SSOH), 236, Uputstva za rad društva *Naša djeca* [1950?]

programa, raznih manifestacija i svečanih priredbi. Diljem SSSR-a postojao je veliki broj raznolikih pionirskih prostora, od kampova namijenjenih ljetovanju do nešto formalnijih tzv. pionirskih palača poput modernističke pionirske palače u Moskvi.²² Dok je 1976. godine samo oko Moskve zabilježeno 314 kampova²³ možda najpoznatiji je *Artek* na Krimu, građen već 1925. godine²⁴, a danas pod okriljem UNESCO-a obuhvaća 11 kampova i bogat obrazovni, rekreativni i sportski program na površini od 218 ha. Na prostoru Narodne Republike Hrvatske pionirske aktivnosti su se odvijale u 186 pionirskih soba, 15 pionirskih domova i čitavom Pionirskom gradu u okolici tadašnjeg Zagreba.²⁵ Pionirski prostori osmišljeni su kao specifično dječji prostori prilagođeni njihovom uzrastu i potrebama u kojima im se pružala mogućnost bavljenja umjetnosti, tehnikom, sportom i nizom obrazovnih sadržaja za koje često nisu postojali uvjeti ili sredstva izvan pionirskih organizacija. Poput dječjih oaza, pionirski kampovi smješteni su u prirodu, često na periferiji velikih gradova. fizički ih odvajajući od svijeta odraslih, ali zadržavajući relativno brzu i jednostavnu povezanost. "Uloga dječjih ljetovališta i pionirskih domova bila je poglavito ispuniti slobodno vrijeme, dati mu odgojni smisao i izvući djecu iz raznovrsnih opasnosti neorganiziranih aktivnosti..."²⁶ Poput sovjetskih pionirskih kampova, na prostoru Federativne Narodne Republike Jugoslavije uz niz manjih pionirskih prostora izgrađeni su Pionirski gradovi u okolici tadašnjeg Beograda i Zagreba. Namijenjeni višednevnom boravku pionira, oba grada opremljena su obrazovnim, kulturnim, sportskim i rekreativnim sadržajima te karakterističnim uskotračnim željeznicama koje spajaju 'velike' i 'male' gradove. Ukratko, pionirski prostori služili su ispunjavanju odgojno-obrazovnih ciljeva pionirskih organizacija te popunjavanju slobodnog vremena školske djece. Utopijska misao o izgradnji novoga čovjeka putem socijalističkog odgoja rezultirala je ovim dječjim prostorima osmišljenim za dijete, koje svoju samostalnost razvija i potvrđuje upravljanjem gradskim objektima i ustanovama poput pionirske željeznice i njezina kolodvora.

3.1.1. Pionirske željeznice

Izgradnja posebnih, pionirima namijenjenih željeznica pojavljuje se već 1932. godine²⁷ u SSSR-u, da bi se nakon Drugoga svjetskog rata pojavljivale i u drugim državama istočne Europe, pa su u drugoj

²² Građena između 1958. i 1962. godine. (Reid, 2002., 1)

²³ Deskar, 2019., 14

²⁴ Petković, 2018., 22

²⁵ Duda, 2013., 94-95

²⁶ Duda, 2015., str. 20

²⁷ Perušić, 2017., 200

polovici 1940-ih godina takve željeznice bile planirane i diljem Jugoslavije. Izgradnja ovih uskotračnih željeznica kratkih trasa često je bila povezana s drugim pionirskim prostorima poput parkova ili pionirskih gradova, a služile su prijevozu djece, često i lokalnog stanovništva te edukaciji pionira u željezničkoj službi. Gotovo sve osoblje Pionirske željeznice činili su upravo pioniri koji su za svoje položaje položili ispite Pionirske željezničke škole. Pionirske željeznice imale su sve osoblje i infrastrukturu uobičajenih željeznica od šefa stanice, konduktera i ostalog osoblja do potrebnih telefonskih i telegrafskih uređaja te nužnih kolodvorskih prostorija poput čekaonice, kancelarije, blagajne itd.²⁸ Poput Pionirskog grada, ove željeznice simultano su imale ideološku, edukativnu i odgojnu funkciju, razvijajući u najranijoj dobi stručno znanje, niz karakternih osobina, etičke vrijednosti, volju za društveno korisnim radom te disciplinu i radne navike.

Nekolicina pionirskih željeznica na području FNRJ povezana je s planiranim dječjim odnosno pionirskim gradovima. Pruga u Maksimiru vezana je uz nerealizirani Dječji grad, ona u Dubravi s Pionirskim gradom u Granešini te ona u Beogradu s današnjim SRC Pionirski grad. Prva pionirska pruga Jugoslavije otvorena je 1947. godine²⁹ upravo u zagrebačkom Maksimiru na relaciji Maksimir – Novaki (Maksimirska pruga pružala se 2,5 km³⁰, a zatvorena je već 1953. godine³¹), da bi nakon izgradnje pruga u Beogradu, Ljubljani, Skopju i Sarajevu uskotračna pionirska pruga bila građena u zagrebačkoj Dubravi (pruga u Dubravi pružala se 5,9 km³²). Gradnja pruge u Dubravi svečano je započeta je 1. travnja 1948. zajedno s radovima na novom Pionirskom gradu, a puštena je u promet 14. studenog iste godine.³³ Pionirska pruga u Dubravi pružala se od Dubrave do Slanovca s postajama u Dubravi, Pionirskom gradu, Miroševcu te Slanovcu, međutim planiralo se produženje pruge prema Vidovcu i spajanje s onom u Maksimiru radi stvaranja „turističke“ pruge. Pionirska pruga u zagrebačkoj Dubravi bila je i korisno prijevozno sredstvo lokalnom stanovništvu, olakšavajući odlazak i povratak u obližnji glavni grad, međutim uslijed dotrajalosti i nesigurnosti prestaje s radom već 1964. godine.³⁴

²⁸ <https://www.bib.irb.hr/833834>, Pristupljeno 18. 4. 2022.

²⁹ Duda, 2015., 190

³⁰ Ibidem, 190

³¹ Ibidem, 190

³² Ibidem, 190

³³ <https://www.bib.irb.hr/833834>, Pristupljeno 18. 4. 2022.

³⁴ Duda, 2015., 190

Slika 1 - Trasa maksimirske pionirske pruge

Ljubljana - TV 15 - 13. juna 1948 / Pionirska pruga-svečano otvaranje / Foto: Zvone Mahović

Slika 2 - Svečano otvorenje pionirske pruge u Ljubljani

3.1.2. Pionirski grad u Beogradu

Prije početka gradnje zagrebačkog Pionirskog grada uz pomoć omladinskih radnih akcija prostor nekadašnjeg dvorskog lovišta na obroncima Košutnjaka 1947. godine³⁵ pretvoren je u Pionirski grad. Povijest i razvoj današnjeg Sportsko-rekreativnog centra Pionirski grad ima više dodirnih točaka sa svojim zagrebačkim ekvivalentom. Kao što je slučaj i u Zagrebu, Pionirskim gradom u Beogradu prolazila je kratka uskotračna željeznica, zaustavljajući se na tri stanice povezivala je podnožje Košutnjaka s današnjim naseljem Kijevo. Pionirska željeznica u Beogradu dijeli sudbinu one zagrebačke te uslijed dotrajalosti i neodržavanja već 1960-ih godina prestaje s radom.³⁶ Pionirski

³⁵ Petković, 2018., 23

³⁶ <http://www.pionirskigrad.org.rs/lat/tradicija/istorija-pionirskog-grada/> Pristupljeno 2. 4. 2022.

grad na Košutnjaku nalazi se na jednoj od najviših točaka u Beogradu i danas obuhvaća 36,5 ha³⁷. Inicijalna površina sklopa bila je znatno manja i kroz desetljeća je proširena i dopunjena novim sadržajima. Sedamdesetih godina planirana je izgradnja novih sadržaja, kojima bi dječji grad obuhvaćao stambene paviljone, 'društveni' centar, ljetnu pozornicu, centar za fiskulturu, tehniku i prirodu s nizom zabavno-poučnih sadržaja te velik broj raznolikih igrališta, međutim projekt nije u potpunosti realiziran.³⁸ Ovakav program korelira s izvorno planiranim programom sadržaja za Pionirski grad u Granešini kod Zagreba koji također nije u potpunosti realiziran. Prema člancima u lokalnom tisku i pratećim fotoreportažama 2015. godine, Dječjem gradu je nakon "više od 30 godina" vraćena izvorna namjena i dano "novo lice".³⁹ Zahvatima na sklopu sanirani su dijelovi partera i postojeće infrastrukture, izgrađena dječja igrališta i vježbaonice, uređene zelene površine, *uređeni* poslovni prostori, dječji amfiteatar i restoran te je planirana rekonstrukcija postojećih stambenih objekata.⁴⁰ Danas SRC Pionirski grad služi kao poznato izletišta stanovnicima Beograda i okolice i pruža čitav niz zabavnih, sportskih, edukativnih i kulturnih sadržaja od glazbenih i prirodno- znanstvenih radionica, zimskog kampa, škole sporta te plesnih tečaja i proslava rođendana. Ove godine predstavljen je i projekt rekonstrukcije sklopa sportsko-rekreativnog centra "Pionirski grad" kojim bi se uz zadržavanje izvorne namjene dječjeg rekreacijsko-edukativnog centra osuvremenilo sklop te izgradilo niz prethodno planiranih sadržaja.⁴¹ Projekt rekonstrukcije predviđa zoniranje sklopa na *mirnu zonu* stambene namjene, edukativnu, sportsku i zabavnu zonu te kombiniranu zonu za zabavu i edukaciju.

³⁷ Petković, 2018., 23

³⁸ <http://www.pionirskigrad.org.rs/lat/tradicija/istorija-pionirskog-града/> Pristupljeno 2. 4. 2022.

³⁹ <https://www.blic.rs/vesti/beograd/nakon-cetiri-meseca-rekonstrukcije-pionirskom-gradu-vracen-stari-sjaj/jqs7w6e> Pristupljeno 2. 4. 2022.

⁴⁰ Ibidem

⁴¹ <https://www.ekapija.com/news/3640274/ovo-je-plan-za-obnovu-pionirskog-града-paviljoni-na-4400-m2-bazen> Pristupljeno 14. 4. 2022

4. Povijest cjeline Pionirskog grada kod Zagreba od koncepcije do otvaranja

Prostor nekadašnjeg Pionirskog grada desetljećima je ispunjavao slobodno vrijeme pionira nizom edukativnih, sportskih i zabavnih sadržaja na ideološkim temeljima socijalizma. Na tragu sovjetskih pionirskih kampova Pionirski grad (1948–1951⁴²) zamišljen je kao urbano-parkovni sklop namijenjen višednevnom boravku te odgoju, obrazovanju, rekreaciji i zabavi pionira. Sukladno njegovoj odgojno- obrazovnoj funkciji u sklopu je planiran niz zabavno-poučnih programa pod organizacijom Saveza pionira Hrvatske i njemu nadležnom savezu Naša djeca. Obrazovni program izvorno je predviđao boravak najboljih učenika s područja Narodne Republike Hrvatske koji bi jedno polugodište pohađali nastavu novih eksperimentalnih metoda s najkvalitetnijim učiteljima. Za Pionirski grad je izrađen ambiciozan program obrazovnih, kulturnih te sportsko-rekreativnih sadržaja uz potrebne stambene prostore koji nažalost nikada nije u potpunosti realiziran. Kao što je prethodno navedeno, Pionirski grad realiziran je upravo u turbulentnom razdoblju političkog razlaza vođa komunističkih partija Jugoslavije i SSSR-a te pripada prvoj poslijeratnoj etapi hrvatske arhitekture.

4.1. Ideja i začeci “Dječjeg grada” u Zagrebu

Projektu Pionirskog grada prethodi nerealizirani projekt zagrebačkog arhitekta Franje Zvonimira Tišine (1910.-1984.⁴³) za 'Dječji grad' u Maksimiru. Iako nije riječ o "pionirskom" gradu, valja istaknuti da Tišinin projekt, datiran 1943. godine, odgovara ideji edukativno-rekreativnog dječjeg sklopa smještenog izvan strogog središta grada i u prirodnom ambijentu te kao takav prethodi ne samo Pionirskom gradu u Granešini već i izvedbi spomenutog Pionirskog grada na Beogradskom Košutnjaku čija gradnja započinje 1946. godine⁴⁴. Sklop Dječjeg grada projektiran je na vodoravno položenoj pravokutnoj parceli orijentiranoj sjever-jug. Električna željeznica siječe gradsko tkivo stvarajući nekoliko manjih parcela i odjeljujući sjevernu stambenu, središnju rekreativnu i južnu sportsku zonu omeđenu željezničkom prugom. U sjevernoj stambenoj zoni projektirana je središnja kotlovnica, praonica rublja i gospodarsko područje s povrtnjakom smješteni u samom sjeverozapadnom dijelu sklopa. Tri uzdužno postavljene stambene zgrade dijagonalno se pružaju od zapadnog do istočnog ruba stambene zone počevši sa zgradom upravitelja, zamjenika i činovnika uz ulaz na zapadu, zatim zgrade odgojitelja te jednokatnice za dječake nasuprot koje se nalazi istovjetan

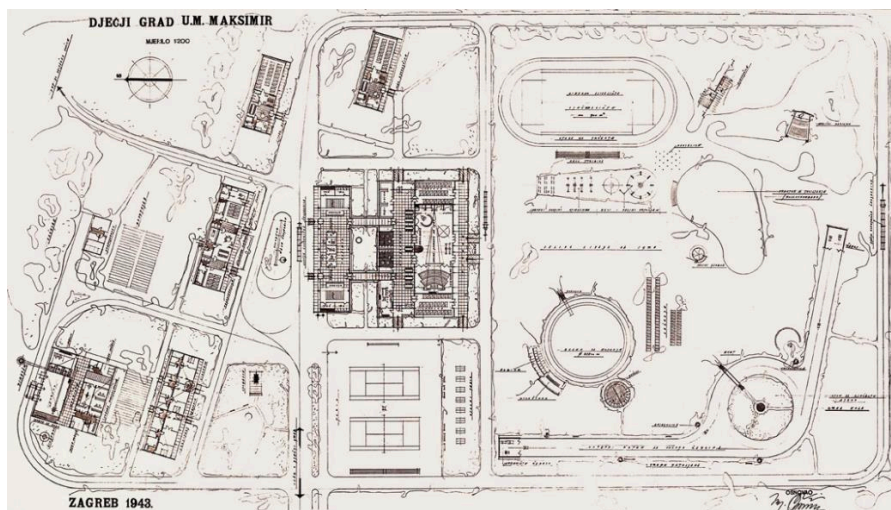
⁴² Perušić, 2017., str. 199

⁴³ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61468> Pristupljeno 5. 4. 2022.

⁴⁴ <https://www.blic.rs/vesti/beograd/pionirski-grad-dobija-bazene-stazu-za-bosonoge-adrenalin-zonu-a-kuca-velikog-brata/45kf47x>, Pristupljeno 14. 4. 2022.

paviljon za djevojčice. U srcu sklopa nalazi se glavni kolodvor te središnja zgrada s prostorom za prijem, blagovaonicom i dvoranom s amfiteatralnom pozornicom. Kao sastavni dio programa Dječjeg grada projektiran je niz sportsko-zabavnih sadržaja. Na prostranoj i osunčanoj livadi smješteno je igralište/klizalište omeđeno stazom za trčanje, ploha za koturaljke, okrugli bazen s pratećim prostorijama i prostorom za sunčanje te igrališta za tenis i stolni tenis uz ulaz na zapadu. Uz južnu i zapadnu granicu sportske zone projektiran je umjetni potok za vožnju čamcima s umjetnim otokom

„za zločestu djecu“⁴⁵. Tišinin Dječji grad projektiran je za smještaj oko 200 djece, upola manje od kasnijeg Pionirskog grada s čijim sadržajnim programom ima niz korelacija. Iako Tišinin Dječji grad nije realiziran u Maksimiru je 1947. godine⁴⁶ otvorena prva Jugoslavenska pionirska pruga koja je do 1953. godine vozila na relaciji Maksimir-Novaki da bi potom bila ukinuta.⁴⁷

Slika 3 - Projekt za 'Dječji grad' u Maksimiru

4.1.1. Arhitektura u Narodnoj Republici Hrvatskoj oko 1948. Godine

"Arhitektura ovisi o svom vremenu. Ona je kristalizacija njegove unutrašnje strukture, polagano otkrivanje njegove forme." – L. M. Van Der Rohe⁴⁸

Poslijeratna umjetnost, pa tako i arhitektura, na tlu Narodne Republike Hrvatske nalazi se pod političkim i ideološkim utjecajem vladajuće Komunističke partije. Kao i niz drugih modela, prije

⁴⁵ Perušić, 2017., 203

⁴⁶ Duda, 2015., 190

⁴⁷ Ibidem, 190

⁴⁸ Ulrich, 1971., 154

razlaza Tita i Staljina socijalistički realizam, kao službeni jezik umjetnosti, preuzet je iz Sovjetskog saveza, međutim utjecaj i tragovi socrealizma vidljivi su primarno na teorijskom, administrativnom i organizacijskom planu. Pišući o poslijeratnoj arhitekturi NRH socrealizam često je opisan kao *kratka epizoda*⁴⁹ hrvatske umjetnosti koja karakterizira prvo poslijeratno razdoblje i završava ubrzo nakon Titova prekida sa Staljinom. Pišući o odnosu moderne umjetnosti i socijalističke države, Ljiljana Kolečnik ističe da unatoč činjenicama da socrealizam kao etapa hrvatske umjetnosti *ima malo dodirnih točaka* s istoimenim likovnim fenomenom, socrealizam „nije netragom nestao...nakon prekida političkih veza s bivšim SSSR-om“ već da „*socrealistički mentalitet*“ kao „...način represivnog ponašanja oslonjen na ideološke argumente...“ ostaje prisutan „...u jugoslavenskom kulturnom prostoru još desetljećima.“⁵⁰ Taj utjecaj osjetan je u organizaciji obrazovnih i strukovnih institucija, godišnjih izložbi, ustroju upravnih tijela i načinu financiranja likovne proizvodnje.⁵¹

Na polju arhitekture nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do *stanovitog prekida kontinuiteta arhitektonskog stvaralaštva*⁵² uslijed novih poslijeratnih zadaća obnove i planirane izgradnje, centraliziranog i kolektiviziranog projektiranja te „potpunog izostanka kritičko-teorijske misli“.⁵³ Zadaci i prioriteti poslijeratne jugoslavenske arhitekture orijentirani su na plansku obnovu razorenih gradova i područja, za što su angažirani arhitekti i urbanisti s područja čitave Jugoslavije te urbanističko planiranje gradova čiji porast broja stanovnika uslijed nagle industrijalizacije zahtjeva planiranje i izgradnju primarno stanova, ali i obrazovnih institucija, kulturnih i sportskih objekata, javnih i upravnih zgrada Komunističke partije te odgovarajuće prometne infrastrukture. U Zagrebu nastaju danas prepoznatljive socijalističke stambene zgrade uz nove transverzale poput Ulice proleterskih brigada te niz antologijskih djela poslijeratne hrvatske arhitekture raznih namjena, od „drvenog“ nebodera D. Iblera (1955.), današnje zgrade Tehničkog muzeja M. Haberlea (1949.), maksimirskog Stadiona V. Turine, F. Neidhardta i E. Ehrlicha (1946-1954.) do tvornice Rade Končar S. Gomboša i M. Kauzlarića (1949.).⁵⁴ U poratnim godinama u Jugoslaviji, pa tako i Hrvatskoj, gradi se i niz tematskih naselja. U Zagrebu su pedesetih godina, uz Pionirski grad, izgrađeni Studentski grad (započet 1949.⁵⁵) i filmski grad za potrebe *Jadran filma* (započet 1953. godine⁵⁶).

Jezik hrvatske

⁴⁹ Kolečnik, 2005., 308

⁵⁰ Ibidem, 308

⁵¹ Ibidem, 308

⁵² Maroević, 2004., 142

⁵³ Ibidem, 142

⁵⁴ Ibidem, 143-144

⁵⁵ Mlinar, 2018., 9

⁵⁶ Ibidem, 9

poslijeratne arhitekture leži „između socrealizma i nove tradicije“⁵⁷ utemeljene na ostavštini zagrebačkog međuratnog modernizma. Uz stariju generaciju arhitekata, rođenih oko 1910. godine, koji su djelovali i u međuratnom razdoblju, samostalno počinje djelovati i nova generacija arhitekata rođenih oko 1920. godine čiji rukopisi postaju jasniji raspuštanjem državnih projektnih zavoda 1951. godine.⁵⁸

Urbanistički plan i arhitektonske projekte Pionirskog grada u Granešini „...izrađivali su eminentni arhitekti okupljeni u Arhitektonsko-projektnom zavodu Hrvatske od 1947. do 1951. godine“⁵⁹, a izgrađen je dobrovoljnim radom omladine te projektnata koji su projekt „...preuzeli kao obvezu u čast V kongresu KPJ...“⁶⁰. Nositelji projekta su umjetnik i urbanist Josip Seissel te arhitekt Ivan Vitić, ali uz projekte pojedinih paviljona, dijelova sklopa i njegova razvoja povezan je niz značajnih hrvatskih arhitekata i umjetnika, uključujući Marijana Haberlea (1908.-1979.)⁶¹, Ivu Bartolića (1912.- 2013.)⁶², Andriju Mutnjakovića (1929.)⁶³, Miru Halambek Wenzler (1929.)⁶⁴ i druge. Građen na prijelazu iz 1940-ih u 1950-te Pionirski grad pripada prvoj poslijeratnoj etapi hrvatske arhitekture. Sklop utjelovljuje spomenuta kulturno-politička zbivanja te kao takav nosi tragove komunističke ideologije, socrealizma te lokalne nove tradicije i eminentnih lokalnih arhitekata, izražavajući se jezikom formalizma i Internacionalnog stila.

Nositelj projekta Pionirskog grada Josip Seissel (1904-1987.)⁶⁵ pripada starijoj generaciji arhitekata „...školovanih između dva svjetska rata koji su svojim projektima i stavovima promicali novu modernu arhitekturu internacionalnog stila.“⁶⁶ Iako po struci arhitekt i urbanist (diplomirao je arhitekturu 1929. godine na Tehničkom fakultetu u Zagrebu⁶⁷) Seissel je prepoznatljiv i pod pseudonimom *Jo Klek*, kao član avangardne skupine okupljene oko časopisa *Zenit*. Kao slikar smatra se začetnikom hrvatskog konstruktivizma i nadrealizma, a značajno je i njegovo djelovanje na polju arhitekture i urbanizma, gdje se ističe projektima poput bloka na zemljištu Zakladne bolnice u Zagrebu te Paviljonom Kraljevine Jugoslavije na Svjetskoj izložbi u Parizu 1937. godine⁶⁸. U međuratnom

⁵⁷ Maroević, 2004., 145

⁵⁸ Domljan, 1986., 42

⁵⁹ Perušić, 2017., 202

⁶⁰ Seissel, Vitić, 1948., 13

⁶¹ <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23989> Pristupljeno 4. 9. 2022.

⁶² <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6082> Pristup 4. 9. 2022.

⁶³ <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42606> Pristupljeno 4. 9. 2022

⁶⁴ <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=58722> Pristupljeno 4. 9. 2022

⁶⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55199> Pristupljeno 6. 7. 2022.

⁶⁶ Kancir, 2013., 6

⁶⁷ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55199> Pristupljeno 6. 7. 2022.

⁶⁸ Kancir, 2013., 7

razdoblju s Josipom Pičmanom sudjeluje u nizu natječaja s nagrađenim projektima, od kojih glavnina ostaje nerealizirana dok s Vladom Antolićem, Antunom Ulrichom i Stjepanom Hribarom sudjeluje u izradi Regulatorne osnove grada Zagreba 1937. godine.⁶⁹ Urbanizmom se nastavio baviti i u poslijeratnoj Jugoslaviji, kada ostvaruje niz projekata i urbanističkih osnova poput Regulatorne osnove Čakovca i Generalnog urbanističkog plana Nikšića. Bavio se pitanjem turističke izgradnje kao i projektima za groblja i memorijalna spomen-područja poput Spomen-područja Dotrščina u Zagrebu. Seisselovi urbanistički projekti nastaju pod utjecajem CIAM-ovih postavki o gradskom planiranju i polaze od detaljnih metodičkih analiza iz kojih proizlazi osnovna urbanistička koncepcija.⁷⁰

Uz Josipa Seissela sunositelj projekta Pionirskog grada u Granešini je arhitekt mlađe generacije Ivan Vitić (1917-1986.)⁷¹, rođen i odrastao u Šibeniku. Prepoznatljiv po projektima poput stambene zgrade u Laginjinoj ulici u Zagrebu s mondrianovskim pročeljima, Upravne zgrade CK SKH poznate kao 'Kockica' na Prisavlju i Izložbenom paviljonu Zapadne Njemačke na Zagrebačkom Velesajmu, Vitić je djelovao diljem NRH s projektima u Zagrebu, Zadru, Šibeniku, na Visu itd. Godine 1941. diplomirao je arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Zagrebu⁷² i tokom rata ostao je na Fakultetu u ulozi asistenta te suradnika profesora Alfreda Albinija, da bi po raspuštanju Arhitektonskih projektnih zavoda 1951. godine⁷³ otvorio Arhitektonski biro 'Vitić' koji je vodio do smrti. U radu Ivana Vitića prisutna je težnja za sintezom internacionalne moderne arhitekture i lokalne tradicije, što je vidljivo i u paviljonima Pionirskog grada. Pišući o arhitekturi pedesetih godina, Ivo Maroević ističe djelovanje Vitića kao arhitekta „...koji nikada nije odustao od svoga osebujnog izraza što bi ga se moglo označiti sintagmom estetskog funkcionalizma, kakav u sebi nosi stanovite značajke konstruktivizma.“⁷⁴

4.2. Radovi na Pionirskom gradu u Granešini od 1948. do 1951. godine

Planiranje i projektiranje Pionirskog grada u Granešini kod Zagreba, zajedno sa pionirskom željeznicom Dubrava-Slanovec odvijalo se još 1947. godine⁷⁵, a radovi na željeznici i Pionirskom

⁶⁹ Kancir, 2013., 6

⁷⁰ Ibidem, 11-12

⁷¹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64912> Pristupljeno 6. 7. 2022.

⁷² Ibidem

⁷³ Ibidem

⁷⁴ Maroević, 2004., 144

⁷⁵ Do studenog 1947. godine dovršen je okvirni program nove pionirske željeznice Dubrava-Slanovec i pionirskog sklopa kao jedne njezine postaje. Do sredine studenog 1947. godine dovršeni su i dostavljeni specijalistički građevni programi prethodno traženi od mjerodavnih institucija (Direkcija pošta Zagreb, sanitarni inspektor Zdravstveno-socijalnog odjela Gradskog narodnog odbora u Zagrebu te Nastavnički kolektiv Više škole za fiskulturu u Zagrebu). (Perušić, 2017., 199.) Arhitektonski projekti za gradske paviljone izrađivani su od 1947. do 1951. godine. (Perušić, 2017., 204.)

gradu službeno su otvoreni 1. travnja 1948. godine⁷⁶. Za smještaj sklopa inicijalno se razmatrala prva stanica Pionirske željeznice u Dubravi, ali se početkom 1948. godine odustalo od te lokacije zbog nepogodnog terena i loše prometne povezanosti.⁷⁷ Imajući u vidu planiranu namjenu sklopa, autori projekta, I. Vitić i J. Seissel, ističu da je "trebalo (...) graditi u izrazito lijepoj okolini, živopisnoj i raznolikoj, u klimatski zdravom kraju"⁷⁸. Uz estetske i zdravstvene kriterije, odabrani teren morao je biti geološki pogodan za gradnju i imati mogućnost snabdijevanja pitkom vodom, zbog čega su razmatrani južni obronci Medvednice, „naročito oni oko sela Vidovca“⁷⁹ pored koga je planirana trasa pionirske željeznice. Naposlijetku Pionirski grad smješten je u naselje Granešina, uz potok Trnavu i lokalnu prometnicu koja spaja Granešinu s povijesnim naseljem Markuševac (danas Miroševička cesta) te je danas sastavni dio Gradske četvrti Gornja Dubrava. Danas u obuhvatu Grada Zagreba Granešina i okolna naselja sredinom stoljeća „iako relativno blizu grada“⁸⁰ nalaze se izvan njegova obuhvata i slabo su s njim povezana. Tada prisutna udaljenost od Zagreba osjetna je upravo u takvim i sličnim opisima koji Granešinu i novi Pionirski grad još uvijek smještaju *kod* Zagreba, ne *u* njemu. U tom kontekstu nova pionirska pruga bila je značajna i lokalnom stanovništvu kome je omogućila bržu i jednostavniju komunikaciju s obližnjim glavnim gradom Narodne Republike. Sklop Pionirski grad smješten je na krajnjem obronku Medvednice koji pada prema jugu, istoku i zapadu sa širokim pogledima na ravnicu i Zagreb u blizini, zbog kojih je glavnina objekata koncentrirana oko *hrbata brijega*. Takozvani "humak" (relativne visine do 40 m)⁸¹ prekriven je na istočnoj padini bukovom a na zapadnoj padini hrastovom šumom te se u postupnom padu pruža u smjeru sjever-jug, otvarajući posjetitelju panoramske vizure Panonske doline, dijela Zagreba i poglede na Medvedničku goru prema sjeveru. „Cjelokupni teren Pionirskog grada iznosi 56 ha“⁸², a omeđen je granešinskim grobljem na jugu i starim putem od Novaka do Čugovca na sjeveru.

⁷⁶ Perušić, 2017., 206

⁷⁷ Doležal, Perušić, 2018., 6

⁷⁸ Seissel, Vitić, 1948., 3

⁷⁹ Ibidem, 3

⁸⁰ Ibidem, 3 Autori u daljnjem tekstu navode da je naselje „kojih 9 kilometara udaljeno od grada Zagreba“.

⁸¹ Ibidem, 3 Perušić ističe visinu od 46 m. (Perušić, 2017, 199)

⁸² Seissel, Vitić, 1950., 22 U pregledanim izvorima i literaturi nalaze se drugi iznosi površine; u Studiji obnove i revitalizacije iz 2018. godine navodi se da su pri gradnji radovi obavljani na površini od 80 ha šume i šikare te da je danas ukupna površina sklopa oko 42 ha (422 576.00m²), prema navodima u Konzervatorskom elaboratu iz 2018. godine Komisija za obrazovanje Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske u zahtjevu za sredstva 1964. godine površinu od 62 ha, prijepis posjedovnog lista datiran 9. travnja 2003. navodi ukupnu površinu katastarskih čestica od cca 43 ha (430 015 m²), u Konzervatorskom elaboratu napravljenom 2018. godine kao i članku Mladena Perušića navodi se 46 ha površine. Mjerenjem označene površine na stranicama Geoportala kulturnih dobara RH dobivena je površina od cca 43 ha.

Gradnja sklopa izvođena je od sjevernog najvišeg dijela terena prema jugu. Kao investitor je navedeno Predsjedništvo vlade FNRJ, „inicijator“ Narodna omladina grada Zagreba, a načelnik Uprave izgradnje Pionirskog grada ing. arh. Boro Petrović. Radove su izvodila državna privredna poduzeća Cestogradnja (pristupne ceste i putove), Visokogradnja (objekte) i komunalne službe (infrastruktura) uz pomoć dobrovoljnog rada omladine. Poznate 'omladinske radne akcije' uobičajena su poslijeratna praksa organizirana radi obnove i izgradnje u ratu razrušene Jugoslavije. Srednjoškolci, studenti, seoska i radnička omladina angažirana je u dobrovoljnim akcijama saveznog, republičkog i lokalnog karaktera radi obnove infrastrukture, poljoprivrednih radova te obnovi i izgradnji cijelog niza stambenih objekata i javnih ustanova. Na gradilištu Pionirskog grada omladinske radne akcije okupile su 26 radnih brigada, uglavnom u zemljanim i pomoćnim radovima uz nadzor građevinara.⁸³ Omladinske radne brigade izmjenično su radile po mjesec dana te su za potrebe njihova smještaja izgrađene tri barake prema nacrtima arhitekta i voditelja gradnje Bore Petrovića. Barake su inicijalno smještene uz južni dio sklopa uz lokalnu cestu, a uključivale su velike spavaonice te predvorje sa sobom "štaba", spremištem i ambulantom dok su kupaonske i kuhinjske prostorije bile smještene u zasebnim objektima. Otvorenjem pionirske pruge sve tri barake premještene su unutar granica Pionirskog grada.

U svom opisu projekta Pionirskog grada Josip Seissel obrazlaže potencijalnu opasnost puke imitacije *velikog grada*, ističući da je prostorna kompozicija Pionirskog grada derivirana iz njegova specifičnog sadržaja i svrhe te da je on trebao odisati karakteristikama vlastitog 'stanovništva'; *vedrinom, veseljem, igrom, ali i učenjem i naprednim odgojem*.⁸⁴ Uz to, ukorjenjivanjem urbanističke kompozicije, arhitektonskog oblikovanja i hortikulturnog uređenja u karakteristike lokalne gradnje nastojalo se objektima interpoliranog sklopa zadržati jezik i mjerilo krajolika. Konfiguracija brdskog terena rezultirala je akropolnim naseljem slobodne pejzažne kompozicije s manjim terasama i niskom paviljonskom gradnjom. „Sve su ove terase tako položene, da se maksimalno koristilo prirodnu konfiguraciju terena, a uz to se nastojalo postići i to, da se iz svake zgrade dobije slobodan vidik i pravilno osunčanje.“⁸⁵ *Kruti, aksijalni odnosi, paralelizam, pravilan ritam i red* procijenjeni su kao nametnuti i neusklađeni s lokalnim krajem te su zamijenjeni za otvorenu i slobodnu gradsku kompoziciju koja je trebala *govoriti istim jezikom* kao i okolna naselja.⁸⁶ U imitaciji spontane seoske

⁸³ Perušić, 2017., 206

⁸⁴ Seissel, Vitić, 1948., 3

⁸⁵ Ibidem, 4

⁸⁶ Ibidem, 4

gradnje Seisselov projekt podređuje se postojećem prostoru, njegovoj arhitekturi i prirodi. Na prostorno uređenje značajne su i mjere protuavionske zaštite izdane od strane Ministarstva unutarnjih poslova NRH koje uključuju izbjegavanje visokih objekata i njihovog grupiranja, izbjegavanje

„markantnog izgleda“ objekata i oblikovnu prilagodbu okolišu, dobar pristup sklopu i pojedinim objektima kao i dobru vertikalnu komunikaciju unutar objekata te obilno korištenje zelenila.⁸⁷ Seisselovim Regulacijskim planom iz 1948. godine (sl. 4), predviđeni sadržaji Pionirskog grada raspoređeni su po padinama i livadama parcele u nekoliko funkcionalnih zona. *Stambena zona* koncentrirana je oko vrha „humka“, omogućavajući pionirima i posjetiteljima najbolje vizure nizine u daljini, zatim su u padu prema jugu i jugozapadu raspoređeni paviljoni *zone javne namjene* s obrazovnim i kulturnim sadržajima te javnim i parkovnim površinama, u podnožju grada nalazi se *poslovna zona* smještena u blizini gradskog ulaza, a *sportska zona* situirana je izvan gradskog 'centra' na zapadnim padinama. Radi potrebe opskrbe užji prostor Pionirskog grada omeđen je vlastitom prometnicom koja se spaja na postojeće *vanjske* lokalne prometnice (današnju Miroševčku cestu). Međusobno povezivanje objekata postignuto je lokalnim stazama i zelenilom, a J. Seissel izražava namjeru da se pri projektiranju homogena gradska cjelina ostvari *osnovnom cjelokupnom dispozicijom gradskih zona* umjesto *strogim međusobnim odnosima zgrada*⁸⁸. Kao edukativno-rekreacijski sklop, Pionirski grad namijenjen je za boravak cca 400 pionira i 50 gostiju, za čije obrazovanje, rekreaciju i igru je osmišljen ambiciozan program sadržaja raspoređen po spomenutim funkcionalnim zonama. Program Pionirskog grada, u vidu lokacija objekata i njihovih dimenzija, doživljavao je niz preinaka od ideje do izvedbe, dok je dio ostao realiziran isključivo na papiru. Mladen Perušić prenosi popis objekata iz plana investicije za 1948. godinu, iz čega je vidljiv prvi program sadržaja Pionirskog grada a uključuje: četiri stražarnice, stambenu zgradu čuvara pruge, ložionicu, radionicu, željezničku stanicu s poštom, dom tehnike i nauke, dom kulture, park za tjelovježbu, hotel, gospodarsku stanicu, ambulantu, upravnu zgradu, razglasnu stanicu, dom armije, zgrade federalnih republika, trafostanicu i ložionicu.⁸⁹ Sadržaj grada nije znatno mijenjan u odnosu na inicijalni program, ali do početka 1948. godine znatno su smanjene dimenzije pojedinih objekata (broj stražarnica je smanjen na dvije manjih dimenzija, a smanjene su i dimenzije zgrade željeznice i pošte, ambulante i doma tehnike i nauke) te je planirani središnji stambeni objekt od 6000 m² zamijenjen nizom manjih stambenih paviljona i

⁸⁷ Doležal, Perušić, 2018., 4

⁸⁸ Seissel, Vitić, 1950., 24

⁸⁹ Perušić, 2017., 201

zajedničkom blagovaonicom.⁹⁰ Takav koncept paviljonske gradnje nalazimo u opisu i obrazloženju koji J. Seissel i I. Vitić prilažu na stranicama *Arhitekture* 1948. i 1950. godine, kao i Vitićevoj kasnijoj situaciji Pionirskog grada iz 1953. godine (sl. 5).

Stambena zona, smještena na samom hrptu brijega, sastoji se od zajedničke blagovaonice, dva hotelska paviljona namijenjena za boravak gostiju i 20 manjih stambenih paviljona namijenjeni za boravak pionira. Sklop je opremljen ambulantom te središnjim paviljonom za tjedno kupanje i dezinfekciju, budući da u stambenim paviljonima nisu projektirane kupaonice. Plato podno restorana namijenjen je zborištu i Domu armije koji bi simultano imao funkciju spomenika narodno-oslobodilačkoj borbi i izložbenog paviljona s „prikazom razvoja raznih rodova oružja“⁹¹. U Domu kulture planirana je dvorana za 450 osoba te knjižnica i čitaonica za *prosvjetnu izobrazbu* pionira. Dom tehnike i nauke namijenjen je *tehničkom izdizanju* pionira koji su u zasebnim paviljonima-radionicama za građevinarstvo, metalurgiju i modelarstvo mogli izučavati teoriju i praksu raznih tehničkih grana. U šumi parka kulture koji se pruža niz padinu prema prometnici zamišljeni su paviljoni za slikarstvo, glazbu i kiparstvo, velika ljetna pozornica i šest izložbenih paviljona federalnih republika „u kojima će se pioniri moći upoznati s proizvodnom snagom pojedinih republika, njihovim prirodnim ljepotama i sl.“⁹² Ovaj „lijep prirodni park“⁹³ namijenjen rasonodi, zabavi i odmoru pionira krasile bi i razne „ukrasne plastike“. U središtu republičkih paviljona uz željeznički kolodvor projektirano je umjetno jezero za ispitivanje modela brodova te vožnju manjim čamcima koje je snabdijevano vodom iz obližnjeg potoka Trnava. Na terenu zapadno situiran je park fiskulture s Domom fiskulture, bazenom, tribinom, trkaćom stazom i nizom igrališta. Na priloženom Regulacijskom planu J. Seissela iz 1948. godine kao i situaciji I. Vitića iz 1953. godine valja primijetiti položaj lokalne prometnice, današnje Miroševčke ceste, koja ne siječe sklop iznad jezera već tangira jugozapad sklopa paralelno pionirskoj pruzi. Gotovo od početka gradnje sklopa planira se premještanje dijela ceste, što nije realizirano ni do danas, kako bi se objedinio prostor sklopa, međutim takav zahvat nikada nije izveden.

⁹⁰ Perušić, 2017., 201

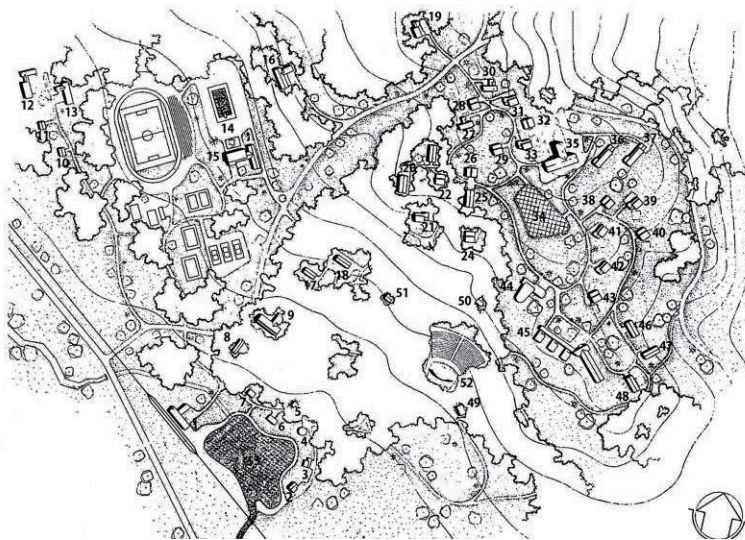
⁹¹ Seissel, Vitić, 1948., 3

⁹² Ibidem, 3

⁹³ Ibidem, 4

Slika 4 - J. Seissel, Regulacijski plan Pionirskog grada 1948.

Slika 5 - I. Vitić, Situacija i program Pionirskog grada u Zagrebu, 1954.

S obzirom na to da je Pionirski grad trebao služiti naobrazbi i praksi pionira u raznim strukama, od nadležnih stručnih institucija traženi su specijalistički građevni programi koji su dostavljeni do sredine studenog 1947. godine⁹⁴ te sadrže dimenzije objekata, raspored i dimenzije unutarnjih prostorija te potrebne sadržaje. Prema uputama Direkcije pošta Zagreb pošta je trebala biti smještena uz željezničku stanicu kako bi se u istom objektu obavljala kolodvorska i poštanska služba te je prostor

⁹⁴ Doležal, Perušić, 2018., 4

trebao biti podijeljen na poštanski i telefonsko-telegrafski. Zgradu ambulante trebalo je koristiti i lokalno stanovništvo te je prema tome predložena gradnja visoke prizemnice s pripadajućim tavanskim i podrumskim prostorom. Uz glavnu zgradu, gospodarska stanica uključivala bi šupu, staju, staklenik, klijalište, podrum sa spremištima za voće i povrće te pčelinjak. Prijedloge za park fiskulture dao je Nastavnički kolektiv Više škole za fiskulturu u Zagrebu te u njemu opisuje niz objekata od "doma fiskulture", plivališta i kupališta, igrališta, livade i drugog za potrebe 400-500 stanovnika grada te povremene posjetitelje. Razglasna odnosno radiostanica trebala je biti podijeljena u dva objekta udaljena 500-600 m, pri čemu bi jedan djelovao kao prijemna stanica a drugi kao stanica odašiljača. Za svaku građevinu su navedene i dimenzije te potrebna oprema, a u okviru razglasne stanice planirano je i postavljanje razglasa na području čitavog Pionirskog grada.

„Nastojanje da se gradu dade živi, ali nenametljiv oblik, rukovalo je i kod projektiranja, i arhitektonske obrade pojedinih objekata grada.“⁹⁵ Karakteristike lokalnog kraja reflektirane su i u odabiru prirodnih i lokalnih materijala za eksterijer paviljona, plavo-zeleni sljemenski kamen i bijeli lomljenjac iz obližnjeg kamenoloma uz drvenu oplatu i stolariju. Duh lokalne vernakularne arhitekture sjedinjen je s jednostavnim jezikom suvremene arhitekture prepoznatljiv u funkcionalnom arhitektonskom oblikovanju pročelja koja su *vedra, zračna i jednostavna, bez pribjegavanja prolaznim formalnim efektima*⁹⁶. „Primijenjeni postupak arhitektonske interpretacije i oblikovanja karakterističan je za Vitićev opus.“⁹⁷ Teški i sigurni zidovi lomljenog kamena obgrljuju lagane daščane oplata i tanke ostakljene površine te nose lagane, uglavnom jednostrešne krovove. Materijali ukorijenjeni u povijest kraja vještim arhitektonskim oblikovanjem postaju vedri, jednostavni i suvremeni paviljoni naglašene teksture, stapajući prošlost, sadašnjost, lokalnu tradiciju i međunarodne ideje u koherentnu cjelinu.

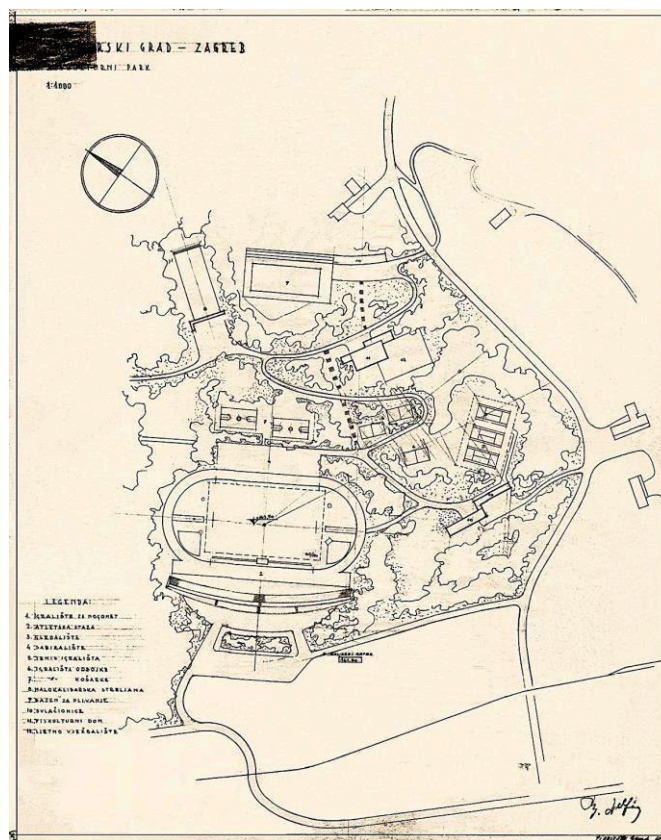
Arhitekt Ivan Vitić projektirao je većinu objekata unutar sklopa te je zaslužan za tri od četiri postojeća tipa stambenih paviljona, zgrade sve četiri postaje pionirske željeznice, dva hotelska paviljona, dom tehnike i nauke s radionicama, projekte ateljea likovnih umjetnosti te paviljon Srbije i Crne Gore u suradnji s Đurom Peulićem. Arhitekt Marijan Haberle projektirao je četvrti tip stambenih paviljona. Svaki paviljon uključivao je dvije sobe po deset kreveta, pripadajuće sanitarije i sobu voditelja te su u svima, izuzev nekoliko paviljona u zapadnoj šumi, spavaće prostorije orijentirane prema jugu. Izvedbeni nacrt blagovaonice potpisali su Ivan Bartolić i Radica Horvat sa suradnicima Bosekom i

⁹⁵ Seissel, Vitić, 1948., 4

⁹⁶ Ibidem, 4

⁹⁷ Odak, 2005., 109

Švugerom. Iz predvorja blagovaonice pružaju se veća prostorija za djecu i manja za goste, a potrebni popratni sadržaji podijeljeni su na dvije etaže u stražnjem dijelu zgrade (na gornjoj etaži kuhinja i ured, na donjoj sanitarije, garderoba za osoblje, radionice i spremišta). Prostorije za jelo s terasom okrenute su jugoistoku kako bi posjetiteljima pružale panoramske vizure doline. Sportska zona, odnosno park fiskulture projektirao je Slavko Delfin u skladu s tadašnjim sportskim standardima, djelomice modificirajući postojeće urbanističko rješenje. U svojim rješenjima Slavko Delfin povećao je atlešku stazu oko nogometnog igrališta, gledalište je premjestio na zapadnu stranu igrališta i ispred njega dodao trkaću stazu te izmijenio smještaj i orijentaciju bazena, Doma fiskulture te ostalih igrališta. Niz objekata predviđenih programima za Pionirski grad nikada nisu izvedeni: ambulanta Božidara Tuška i Brune Milića, razglasna i radijska stanica (projekt Slavka Löwya), dom kulture s dvoranom te paviljoni federalnih republika (paviljon Hrvatske projektirao je Hinko Bauer sa suradnicima Katanac i Oberman, paviljon Bosne i Hercegovine projektirali su Marijan Haberle sa suradnicama Galinom Feldt i Minkom Jurković, paviljon Srbije i Crne Gore projektirao je Ivan Vitić sa suradnikom Đurom Peulićem te paviljoni Slovenije i Makedonije).

Slika 6 - S. Delfin, Park fiskulture, 1948.

Zbog karakteristika tla i nagiba terena podne konstrukcije su učvršćene hrastovim pilotima. Za zidane konstrukcije korišten je armirani beton i opeka, a za pročelja plavo-zeleni sljemenski kamen iz Bačuna ili bijeli lomljenjac iz Markuševačkog kamenoloma, ugrađen u srednji betonski sloj zida. Unutarnji zidovi su žbukani vapnenom žbukom i oslikani u tri tona, pri čemu ton boje stolarije doprozornika odgovara tonu obrade parapeta fasade, a prozorska krila su obojena bijelo. Na podove je postavljen bukov parket te terazzo-ploče u hodnicima i sanitarijama koje su opremljene čučavcima i jednodijelnim betonskim umivaonicima, čije noge su također obložene terazzo-pločama. Ivan Vitić dizajnirao je i dio unutarnje opreme (stolove, ormare i vitrine, garderobe, ormare, klupe, stolice, krevete itd.) za stambene paviljone, zgradu uprave i Dom tehnike i nauke.⁹⁸ Paviljoni su grijani željeznim pećima, izuzev hotela u koji su postavljene bijele emajlirane zefir peći, zbog čega svaka zgrada ima više dimnjaka. Za konstrukciju krovova korištene su rešetkaste daske i pokrov od valovitog salonita, dok su na stropove postavljene izolit ploče. Prozorsko staklo postavljeno je „krilo na krilo“ s platnenim *flos* roletama u interijeru, pocinčanim i pobakrenim žlijebovima i olucima u eksterijeru. Nestašice materijala uslijed spomenute gospodarsko-političke situacije krajem 1940-ih godina rješavale su se nadoknadama iz državnih rezervi.⁹⁹

Hortikulturno uređenje sastavni je dio cjeline Pionirskog grada i njegove kompozicije, a potpisuju ga eminentni krajobrazni arhitekti Zvonimir Frölich i Pavao Ungar. Upotreba zelenila važna je ne samo zbog njegove estetske uloge već same namjene grada kao prostora za dječji boravak u prirodi. „Zgrade i platoi bit će okruženi zelenilom, kao jedinstvenim parkom, tako da će se u konačnom obliku uklopiti u prirodu u obliku vrtnog naselja.“¹⁰⁰ Projekt je predviđao minimalno zadiranje u postojeće šume hrasta i bukve te oblikovanje središnjeg prostora oko objekata s novom hortikulturom. Paviljoni su međusobno povezani stazama *blagih formi*¹⁰¹, a prostor je obogaćen skupinama dekorativnih stablašica bjelogorice i crnogorice i grmljem raznobojnih svatova i plodova u slobodnim grupacijama. U članku za *Arhitekturu* iz 1950. godine Vitić i Seissel ističu da suvremeni urbanizam obilno koristi zelenilo, međutim često pristupa njegovoj upotrebi *šablonski i mehanički* dodajući ga gradu kao sporedan element, umjesto da grad i zelenilo čine „nerazdvojnu cjelinu ravnopravnih faktora“¹⁰². U

⁹⁸ Perušić, 2017., 208

⁹⁹ Ibidem, 208

¹⁰⁰ Seissel, Vitić, 1948., 4

¹⁰¹ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Odjel za dokumentaciju, *Rješenje o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih)*, Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2Zagreb, 18. srpnja 2005., str. 3¹⁰² Seissel, Vitić, 1950., 24

Pionirskom gradu u odnosu zelenila i planiranih objekata nastojalo se ostvariti *organsku*¹⁰³ cjelinu niske gradnje *slobodno isprepletene zelenim površinama*¹⁰⁴, ponovno imitirajući karakteristike seoske gradnje.

4.3. Otvaranje i prezentacija novog Pionirskog grada u Granešini

Radovi na Pionirskom gradu traju uglavnom do 1951. godine¹⁰⁵. Dana 18. ožujka 1951.¹⁰⁶ na željezničkoj stanici Pionirskog grada održano je svečano otvorenje nove pionirske pruge i grada. Još krajem 1949. godine¹⁰⁷ Ivanu Vitiću i Josipu Seisselu dodijeljena je državna nagrada Vlade FNRJ za njihov rad na sklopu.

Koncept i sadržaj Pionirskog grada razrađeni su u stručnim časopisima, a tijek gradnje redovno je dokumentiran u lokalnom tisku i s pratećom fotodokumentacijom, čime je potvrđena važnost i značenje projekta za lokalnu zajednicu. Urbanističku i arhitektonsku koncepciju razložili su autori projekta Vitić i Seissel, u dva priloga za časopis *Arhitektura* (11/12 iz 1948. te 1/2 iz 1950.), gdje su uz opise programa i lokacije priložili situaciju budućeg naselja, fotografije radova te skice i tlocrte pojedinih paviljona. U *Ilustriranom Vjesniku* dan je 10. travnja 1948. slikoviti prikaz sadržaja budućeg dječjeg grada, razrada projekta i tijek radova opisan je 11. rujna 1948. nakon službenog otvaranja radova, a u *Vjesniku Narodnog fronta Hrvatske* 19. ožujka 1951. dan je kratak prilog prilikom svečanog otvaranja novog Pionirskog grada. U članku '*Kako će izgledati budući Pionirski grad kod Zagreba*' (objavljenom 10. travnja 1948.) slikovito je opisan put već izgrađenom *starom* Maksimirskom pionirskom željeznicom do *blistavog raskošnog* Pionirskog grada. Dolina Pionirskog grada „...sva je načičkana zgradama, sve je živo, svugdje vreva.“ Autor prilaže opsežan popis sadržaja koji će se nuditi pionirima, ali i kome odnosno *kakvim* pionirima je sklop namijenjen.

„Grad koji će pripadati isključivo pionirima, u kojem će pioniri biti članovi Gradskog narodnog odbora, željezničari, speakeri, glumci, bolničari, meteorolozi, poštari, tehničari, poljoprivrednici,

¹⁰³ Seissel, Vitić, 1950., 24

¹⁰⁴ Ibidem, 24

¹⁰⁵ Valja napomenuti da u trenutku službenog otvaranja naselja pojedini objekti nisu bili dovršeni te je uporabna dozvola izdana Pionirskom gradu tek u kolovozu iste godine. Objekti su dovršeni do dolaska djece 1952. godine, a umjetno jezero projektirao je Boris Bonacci tek iste 1952. godine. Uslijed ovoga u Rješenju o kulturnom dobru kao i na stranicama Geoportala kulturnih dobara kao godina završetka radova navodi se 1953. godina.

¹⁰⁶ Perušić, 2017., 207

¹⁰⁷ Doležal, Perušić, 2018., 17

fiskulturnici, ukratko, jedini građani svog malog grada....“ „Jasno građani takvog grada mogu biti samo oni najbolji.“¹⁰⁸

U članku autor opisuje potencijalni izgled Pionirskog grada prema nacrtu izrađenom na Tehničkom fakultetu u Zagrebu koji se urbanističkom koncepcijom razlikuje od Seisselovog realiziranog projekta za sklop u Granešini iako je program sadržaja gotovo isti (regulacijski plan paviljonske koncepcije za novu lokaciju u Granešini dovršen je tek do 31. travnja 1948.).¹⁰⁹ Kasniji članak, objavljen u rujnu 1948. godine, prepričava novu urbanističku koncepciju sklopa kakva je izložena u časopisu *Arhitektura* (11/12 iz 1948.), međutim zanimljiv je opis svrhe dječjeg grada koji ističe njezine ideološke temelje:

„Pionirski grad je dokaz našeg socijalističkog odnosa i brige za najmlađi naraštaj.“ (...) Naši pioniri bit će odgajani napredno i po najsuvremenijim principima.“ „...u gradjanima Pionirskog grada razvijat će se postepeno i neprimjetno interes za njihova buduća zanimanja,...odgajati zdrav i pravilan odnos prema radu...“ te „buditi ljubav prema našoj socijalističkoj Domovini“.¹¹⁰

Zanimljiv je i opis jedne od priloženih fotografija omladinaca na radu koji karakterizira i trenutne političke odnose; „Nošeni ljubavlju prema svojoj K. P. i svijetlim primjerima bratskog Sovjetskog Saveza oni (pripadnici omladinskih brigada) su svladali nateže zadatke.“¹¹¹

Nakon službenog otvaranja i izgradnje, vrijednost Pionirskog grada potvrđena je prikazima u stranim renomiranim arhitektonskim revijama. Opis naselja sa situacijom I. Vitića priložen je 1954. godine u časopisu *Das Werk*, iste godine u časopisu *L' Architecture d'Aujourd'hui*, a fotografija naselja priložena je i u knjizi Alfreda Rotha *New School Building*. Vitićeva situacija za *Das Werk* prikazuje djelomično modificirani urbanistički plan na kojem je Dom tehnike i nauke opisan kao škola, Dom armije uz zborište zamijenjen je Domom kulture s dvoranom, a paviljoni republika *izložbenim paviljonima*.

¹⁰⁸ J. D., „Kako će izgledati budući Pionirski grad kod Zagreba?“
Ilustrirani Vjesnik II/137 (1948.a), 10. travnja 1948., 7

¹⁰⁹ Perušić, 2017., 201

¹¹⁰ d., „Pionirski grad“, Ilustrirani Vjesnik II/159 (1948.a), 11. rujna 1948., 12

¹¹¹ Ibidem

Slika 7 - Pogled na Pionirski grad iz ptičje perspektive, 1958

5. Kontinuitet cjeline Pionirskog grada: od otvaranja do danas

Poput 'velikih' gradova, u desetljećima od njegove izgradnje na tlu Pionirskog grada događao se niz preinaka i promjena. U desetljećima od službenog otvaranja Pionirski grad kontinuirano je korišten za obrazovanje, rekreaciju i odmor djece i mladih, a s njegovim razvojem povezani su projekti, programski prijedlozi i likovna ostvarenja značajnih hrvatskih arhitekata i arhitektica te umjetnika i umjetnica. Poglavlje je podijeljeno u dvije cjeline temeljem promjene imena sklopa uslijed društveno- političkih promjena krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošloga stoljeća.

5.1. Pionirski grad u socijalističkim desetljećima

Osnovna funkcija Pionirskog grada uvijek je bila obrazovanje djece. Planirana eksperimentalna internatska škola za darovite pionire bila je u funkciji svega nekoliko godina (od 1956. do 1961. godine¹¹²) no Pionirski grad nikada nije izgubio obrazovnu funkciju. Još za vrijeme gradnje sklopa u Domu nauke i tehnike održavali su se "...analfabetski tečajevi, pjevački zborovi, čitalačke grupe"¹¹³, a je planirano otvaranje sedmoljetke i za djecu okolnih sela.¹¹⁴ Ta namjera reflektirana je i u Vitićevoj situaciji Pionirskog grada iz 1953. godine na kojoj je Dom tehnike i nauke označen kao škola, a ponovno se pojavljuje 1960. godine kada se željelo dograditi osmoljetku s dvoranom i četiri razreda da bi se naposljetku od ideje odustalo.¹¹⁵ Uz obrazovanje djece do 1966. godine¹¹⁶ u Pionirskom gradu su se također održavali seminari i usavršavanja za djelatnike prosvjetnog kadra i ravnatelje škola. Zbog edukativnog karaktera sklopa bilo je potrebno riješiti pitanje smještaja stalnih učitelja (koji su uz goste i povremene predavače boravili u hotelu) i gradskog osoblja odnosno 66 zaposlenika.¹¹⁷ Potreba za novim stambenim objektom riješena je u listopadu 1961. godine kada su izgrađene dvije jednokatnice za osoblje prema projektima I. Vitića, ujedno i posljednje visokogradnje izvedene u sklopu.¹¹⁸ Vitić je projektirao ukupno četiri zgrade međutim samo dvije su izvedene u jugozapadnom dijelu sklopa. Materijalima i oblikovanjem objekti su usklađeni s ostatkom sklopa, služeći se kamenom oblogom i daščanim oplatama te valovitim salonitom u boji na, ovdje četverostrešnim,

¹¹² Doležal, Perušić, 2018., 18

¹¹³ Ibidem, 18

¹¹⁴ Ibidem, 4

¹¹⁵ Ibidem, 18

¹¹⁶ Ibidem, 18

¹¹⁷ Ibidem, 18

¹¹⁸ Ibidem, 18

krovovima. "Po deset manjih stanova, garsonijera, dvosobnih i po jedan trosobni stan organizirani su u dvije etaže pojedine zgrade."¹¹⁹

Dom tehnike i nauke, inicijalno koncipiran kao obrazovni prostor tehničkih struka, preuzima opću obrazovnu funkciju kada je od 1971. do 1975. godine prilagođen za potrebe Osnovne škole Granešina,¹²⁰ čija matična zgrada se obnavljala. Osnovna škola Granešina idućih je deset godina djelovala u prostorima prilagođenog Doma tehnike i nauke, u kojem je prema projektima Krešimira Mihaljevića obnovljena dvorana, kabineti istočnog trakta prenamijenjeni u učionice i dograđene dodatne sanitarije¹²¹, te pet vanjskih paviljona (tri radionice uz Dom tehnike i nauke te dva stambena paviljona, broj 10 i 27).

Konfiguracija terena, način izvođenja radova te loši sustavi odvodnje oborinskih voda i nepotpuno izvedena drenaža¹²² rano su rezultirali oštećenjima pojedinih paviljona i uvjetovali njihovu sanaciju u okviru održavanja objekata i parkovnih površina sklopa. „U dijelovima konstruktivnih zidova pojavile su se pukotine i trebalo je podbetonirati temelje, a i krovovi su prokišnjavali. Već 1957. tražena su sredstva za sanaciju.“¹²³ Uz potrebno saniranje temelja, popravke napuklih zidova i žbuke u pojedinim paviljonima su napravljene zamjene i popravci parketa i pločica, soboslikarski radovi i zamjene željeznih peći kalijevim.¹²⁴ Slični zahvati sanacije uz adaptacije interijera i obnove instalacija su provedeni i početkom sedamdesetih godina prema projektima Gap-a u dvadesetak objekata (stambenim paviljonima: 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26), restoranu (19), zgradi uprave (3) i kupalištu (4).¹²⁵ Statički radovi predviđali su ojačanja krovnih i zidnih konstrukcija u prvoj fazi i podbetoniranje temelja u drugoj koja nije izvedena te se „pokazalo...da sustav djelomične sanacije nije ostvario nužan rezultat“.¹²⁶ "Nakon 1975. godine nisu planirani niti izvedeni

¹¹⁹ Doležal, Perušić, 2018., 43

¹²⁰ Ibidem, 39

¹²¹ Ibidem, 18

¹²² Ibidem, 37

¹²³ Ibidem, 19

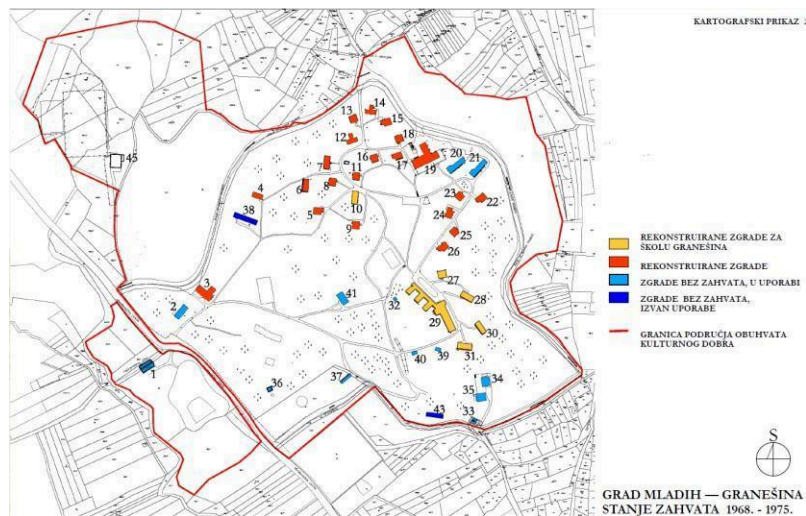
¹²⁴ „Plan investicija“ za 1960. godinu priložen na strani 6 (Sl. 4) Konzervatorskog elaborata pokazuje namjeru podbetoniranja i izvedbe drenaže terena kako bi se zaustavilo klizanje paviljona. Paviljoni i specifični zahvati su navedeni u „Troškovniku za podzidavanje postojećih zgrada Pionirskog grada u Granešini“ priloženom na strani 19 Konzervatorskog elaborata 2018. godine (sl. 31, 32 i 33).

¹²⁵ Doležal, Perušić, 2018., 37 Brojčane oznake za paviljone u upotrebi su od sedamdesetih godina te su korišteni i u Elaboratu sanacije i rekonstrukcije 2003. godine kao i dokumentima za revitalizaciju iz 2018. godine. Valja napomenuti da je paviljon restorana pogrešno označen u tekstu na stranici 37 kao paviljon 29, što odgovara Domu tehnike i nauke, dok je na Kartografskom prikazu 2 restoran točno označen brojem 19.

¹²⁶ Doležal, Perušić, 2018., 37

opsežniji radovi sanacije kompleksa."¹²⁷ Stambeni objekti temeljito su obnovljeni i 1985. godine za smještaj sportaša Univerzijade 1987. godine.¹²⁸

Slika 8 - Zahvati na gradskim objektima 1968.-1975.

Na paviljonima sklopa, uz potrebne radove sanacije i održavanja, izvedene su i adaptacije uglavnom interijera i instalacija, ali i eksterijera pojedinih paviljona. Na zgradi restorana izvedeni su konstruktivni zahvati 1980-ih godina, a unutarnje instalacije kao i interijer više puta su prilagođeni i osuvremenjeni radi prilagodbe novim tehnologijama pripreme hrane.¹²⁹ Stanica pionirske željeznice prvi puta je preuređena 1964. godine, kada je ukinuta željeznica, dodavanjem manje kuhinje na sjeveroistočnoj strani.¹³⁰ Adaptacija interijera izvedene su na nizu stambenih paviljona, dva paviljona za osoblje, ambulanti, centralnom kupalištu te paviljonu pošte koji je adaptiran za tri stana osoblja. Za potrebe posjetitelja 1963. godine¹³¹ izgrađen je drveni šumski restoran koji je 1978. godine¹³² dograđen trijemom i sanitarnim prostorom.

Zbog nerealiziranog projekta za sportsku zonu S. Delfina postojala je kontinuirana potreba za sportskim i rekreativnim sadržajima koji su bili sastavni dio izvornog koncepta i projekta Pionirskog grada. Tokom desetljeća pojavilo se više projekata i prijedloga za izgradnju nerealizirane sportsko-rekreativne zone s odgovarajućim sportskim objektima te zabavno-rekreativnim sadržajima, kako za pionire tako i za dnevne posjetitelje svih uzrasta. Dio izvedenih dječjih i sportskih igrališta projektiran

¹²⁷ Doležal, Perušić, 2018., 41

¹²⁸ Petković, 2018., i

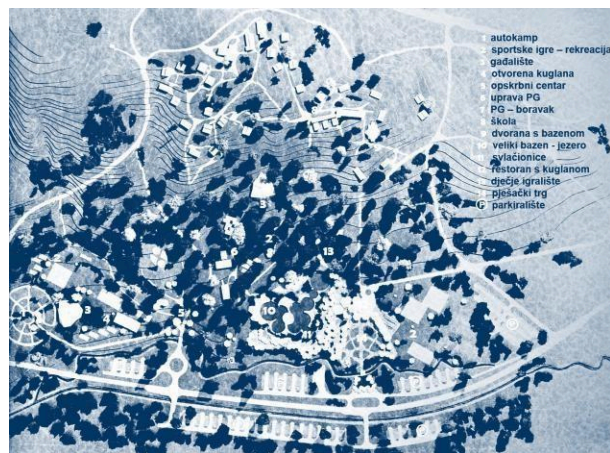
¹²⁹ Doležal, Perušić, 2018., 38

¹³⁰ Ibidem, 44

¹³¹ Ibidem, 56

¹³² Ibidem, 56

je u Arhitektonsko-projektom ateljeu (APA, kasnije Gap) koji je godinama projektirao obnove i rekreativne sadržaje sklopa. Pejzažna arhitektica Mira Halambek Wenzler 1962.-1964. godine radi idejna rješenja sportske zone „...prerativši prvu dispoziciju objekata, zonu uz jezero s dodatkom autodroma i hortikulturu uz dječja igrališta“¹³³ te uređenjem gospodarskog dvorišta sa prostorima i objektima za vrtlariju i zoo-voćnjak. Početkom sedamdesetih godina arhitekti Krešimir Mihaljević i Častimir Petrović objavljuju studiju s opsežnim sportsko-rekreativnim programom u suradnji sa Slavkom Delfinom i Mirkom Relcem, profesorima na Fakultetu za fizičku kulturu. Projektom je predviđena dogradnja auto-kampa i roštilj-kampa, uređenje jezera i okolnog prostora, gradnja natkrivenih sportskih objekata kao i objekata za „zimsku aktivnost“ s nizom raznovrsnih terena, igrališta i prostora za sportsko-rekreativne aktivnosti kako pionira tako i građana. Projektom se predviđa i proširenje prostora Pionirskog grada na susjedno granešinsko groblje „...koje je u odumiranju...“¹³⁴ Autori projekta zaključili su da je „Neosporno...da će Pionirski grad u Zagrebu postati značajan faktor u odnosu na očuvanje zdravlja, opće i socijalne radne sposobnosti, sadržajnog i kulturnog provođenja izvanradnog vremena građana različite dobi.“¹³⁵ Iako glavnina projekta nije izvedena 1973. godine, izvedena je trim-staza s 20 stanica i dječja igrališta u parteru (pješčanici, tobogani, ljuljačke, penjalice itd.).¹³⁶

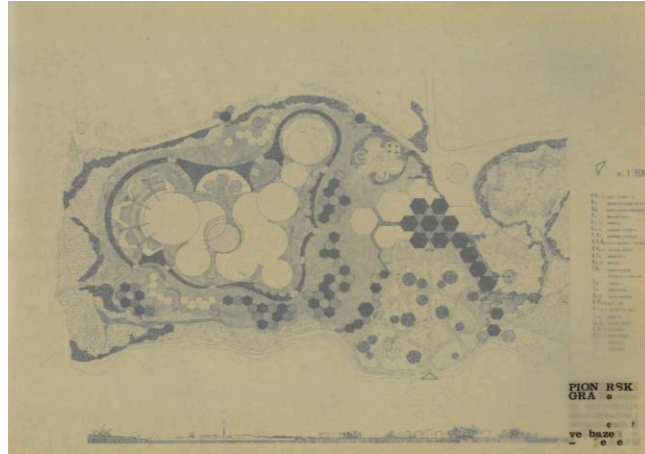
Slika 9 – Maketa Centra za rekreaciju djece, omladine i odraslih, 1971.

¹³³ Doležal, Perušić, 2018., 19-20

¹³⁴ GAP, 1971., 16

¹³⁵ GAP, 1971., 3

¹³⁶ Doležal, Perušić, 2018., 20

Slika 10 - Rješenje velikog bazena i jezera, 1971.

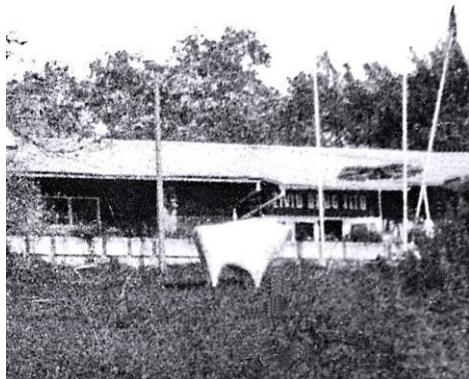
Uz sportsko-rekreativnu ulogu Pionirskog grada važna komponenta njegove povijesti je likovna kolonija osnovana 1984. godine na poticaj Andrije Mutnjakovića¹³⁷ koji je tada bio predsjednik Umjetničkog savjeta Pionirskog grada. „Tijekom šest godina, u dvotjednim boravcima, ljeti je stvaralo sedamdesetak slikara i kipara, uz prikaz rada djeci.“¹³⁸ U tom periodu nastaje zbirka umjetničkih radova ostavljenih u galeriji Pionirskog grada i započinje postavljanje skulptura na otvorenom potaknuto „...postavljanjem jedne od najpoznatijih većih skulptura Vojina Bakića, *Bik*, na najvišem platou ispod terase restorana...“¹³⁹ Zbirka se sastojala od preko 150 djela¹⁴⁰ poznatih suvremenih hrvatskih umjetnika poput Koste Angeli Radovanija, Vatroslava Kuliša, Ante Kuduza, i Miroslava Šuteja.

¹³⁷ Doležal, Perušić, 2018., 22

¹³⁸ Ibidem, 22

¹³⁹ Perušić, 2017., 212

¹⁴⁰ U Konzervatorskom elaboratu 2018. godine na strani 22 navodi se da zbirka ima 153 djela, dok je na strani 57 navedeno da se zbirka sastoji od 162 rada.

Slika 11 - Primjer skulpture na otvorenom, V. Bakić

Slika 12 - Primjer skulpture na otvorenom, J. Podgorski Antolović

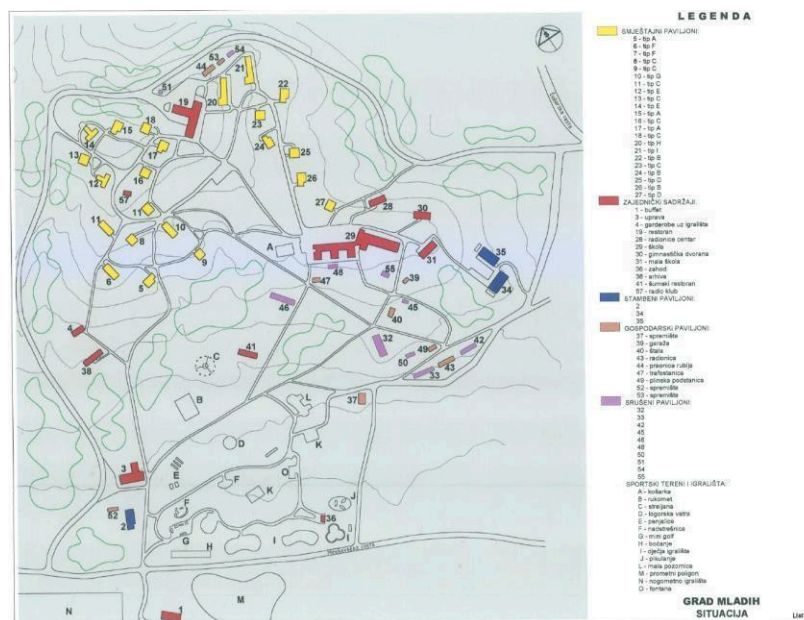
5.2. Pionirski grad bez pionira: zagrebački Grad mladih

Društveno-političke promjene koje su zahvatile države diljem Europe krajem osamdesetih godina zahvaćaju i tadašnju Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Nakon smrti J. B. Tita i uspostave kolektivnog Predsjedništva zaoštavanje republičkih političkih sukoba i suprotstavljanje nacionalnih i unitarističkih zahtjeva dovodi do silovite dezintegracije druge Jugoslavije.¹⁴¹ Odmak od socijalističke ideologije i pad komunizma dovode do niza društveno-političkih promjena kao i odmaka od socijalističke terminologije. Pioniri i omladina postaju dio socijalističke povijesti Hrvatske, ukida se Savez pionira, a Pionirski grad postaje Grad mladih. Početkom 1990-ih godina Grad mladih služio je za smještaj policije i vojske tokom Domovinskog rata, a kasnije i izbjeglica iz Vukovara, što je zahtijevalo manje adaptacije interijera i okoliša.¹⁴²

¹⁴¹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463#poglavlje16319> Pristupljeno 23. 2. 2022.

¹⁴² Doležal, Perušić, 2018., 24

Iako je „Urbanistička i arhitektonska vrijednost (Pionirskog grada) potvrđena...odmah po izgradnji državnim nagradom i objavljivanjem u međunarodnim stručnim časopisima“¹⁴³ u desetljećima djelovanja Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture nije donesen akt zaštite te se kao rezultat izvođeni radovi nisu odvijali pod obveznim konzervatorskim nadzorom." Osnutkom Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu 1991. započeo je rad na zaštiti, najprije u okvirima prostornih i generalnih urbanističkih planova izradom konzervatorskih podloga, u kojima je ovaj prostor utvrđen 'kao osobito vrijedna park šuma, područje i objekti'.¹⁴⁴ U okviru GUP-a 2000. godine prostor Grada mladih detaljno je stručno obrađeno te je pokrenut akt o preventivnoj zaštiti kulturnog dobra.¹⁴⁵

Slika 13 - Situacija iz Elaborata sanacije i rekonstrukcije, 2003.

Grad mladih je 2001. godine pripojen trgovačkom društvu Vladimir Nazor d.o.o. koje se bavi organiziranim odmorom djece i mladih diljem Hrvatske, a od 2007. godine nalazi se u sustavu Zagrebačkog Holdinga.¹⁴⁶ Na zahtjev nove uprave Grada mladih u siječnju 2003. godine Laterna projekt d.o.o. izradila je *Elaborat sanacije i rekonstrukcije* u okviru projekta *Program revitalizacije Grada mladih*. Elaborat sadrži (1.) arhitektonski snimak postojećeg stanja s prijedlogom rješenja te (2.) procjenu vrijednosti sanacije i rekonstrukcije postojećih građevina. U (A.1.2.) obrazloženju

¹⁴³ Doležal, Perušić, 2018., 26

¹⁴⁴ Ibidem, 26

¹⁴⁵ Ibidem, 26

¹⁴⁶ Petković, 2018., i

zahvata u prostoru navodi se da je snimak potreban "...kako bi se izvršila sanacija i rekonstrukcija postojećih kvalitetnih prostora.", ali simultano "...kao podloga u daljnjem osmišljavanju Programa revitalizacije Grada mladih."¹⁴⁷ Priložena situacija, koja ne obuhvaća sportsku zonu u zapadnom dijelu sklopa, prikazuje numerirane objekte u obuhvatu sklopa uključujući srušene objekte (bez navođenja imena i funkcija), postojeće objekte kategorizirane po namjeni te sportske terene i igrališta. Postojeći objekti individualno su obrađeni s priloženim tlocrtima i presjecima postojećeg i projektiranog stanja te fotografijama. Pregled opisa *Postojećeg stanja i predviđenih zahvata* ukazuje na trošnost i dotrajalost materijala, instalacija i prostorija.¹⁴⁸ Tadašnje stanje stambenih paviljona opisano je kao neusklađeno sa suvremenim standardima smještaja i higijensko-sanitarnim uvjetima, instalacije za struju, vodu i grijanje su dotrajale, postojeća oprema i interijeri bili su trošni, a neadekvatni sustavi drenaže i neodržavanje odvodnih kanala još su uvijek rezultirali oštećenjima zidova i temelja u pojedinim paviljonima. Radovima je planirana kompletna zamjena svih instalacija (vodovod, elektroinstalacije te centralno grijanje) na cca 80% objekata¹⁴⁹ zbog nezadovoljavajućih sigurnosnih, sanitarnih i tehničkih uvjeta te općeg trošnog stanja. Na temelju evaluacije postojećeg stanja predložena je sanacija i rekonstrukcija paviljona s adaptacijom interijera prema suvremenim standardima (izmjene rasporeda i broja soba te broja i opreme sanitarnih prostorija) uz poštivanje izvornih materijala i izgleda eksterijera. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode "...definirao je konzervatorske smjernice na način restitucije izvornog stanja"¹⁵⁰ te su provedena i restauratorska istraživanja izvornih materijala i obrada površina. Rezultati su potvrdili korištenje prirodnih i lokalnih materijala, lokalnog sljemenskog kamena, zelenog škriljca i sivo-bijelog vapnenca u eksterijeru, masivnog bračkog kamena za opločenje ulaznih stuba, keramičke ploče ili daščanu oplatu na parapetima te su za obnovu korišteni isti materijali.¹⁵¹ Doprozornici su bojani „u skladu s oblogama parapeta i bijelim krilima“,¹⁵² sukladno izvornoj shemi, a valoviti salonit zamijenjen je valovitim eternit pločama. Uz radove sanacije i rekonstrukcije Elaboratom je predviđeno rušenje drvenog šumskog restorana, spremišta poljoprivrednih strojeva, spremišta (bivša konjušnica) te, ovisno o rezultatima dodatnih ispitivanja, praonice rublja i male gimnastičke dvorane uz projekt i izradu novih zamjenskih objekata. Nekolicina manjih pomoćnih objekata također je predviđena za

¹⁴⁷ Laterna projekt, 2003., 2

¹⁴⁸ Ibidem, 2-5

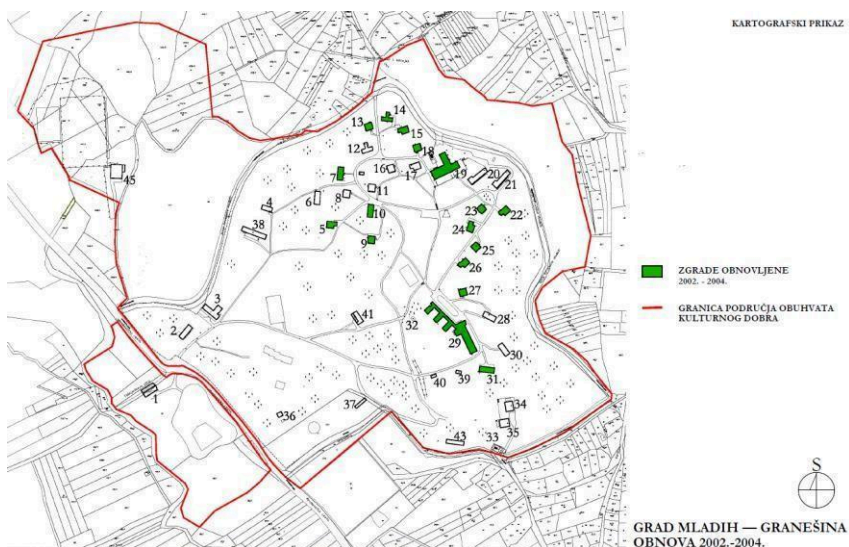
¹⁴⁹ Ibidem, 3

¹⁵⁰ Doležal, Perušić, 2018., 24

¹⁵¹ Ibidem, 25

¹⁵² Ibidem, 25

rušenje, ali bez zamjenskih objekata konkretno portirnice uz dječja igrališta, mali sanitarni čvor uz igrališta te tri pomoćna objekta. Predviđeni su hortikulturni radovi na oblikovanju i kultiviranju šume uz zapadnu i istočnu među uz sanaciju i rekonstrukciju dijela parternog uređenja, konkretno sanacije šetnica, zamjena i postavljanje klupa i stolova te otpadnih koševa. U Elaboratu su kratko dotaknuta pitanja održavanja umjetničke zbirke (skulpture na otvorenom zahtijevale su *što hitnije* restauriranje, a zbirka slika adekvatan prostor za pohranu i prezentaciju), nedostatak kulturnih, zabavnih i sportsko- rekreativnih sadržaja, vizualnog identiteta Grada mladih te potreba za povezivanjem dislociranog segmenta sklopa, prostor bivše kolodvorske stanice i jezera, premještanjem dijela Miroševčke ceste. Radovi na obnovi sklopa vođeni su 2003.-2004. godine sredstvima Grada Zagreba i pod investitorskim nadzorom Zdenka Cerina iz Gradskog ureda za izgradnju Grada, konzervatorskim nadzorom Milana Perušića iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode te projektantskim nadzorom Petra Babića iz Laterna projekta d.o.o.¹⁵³

Slika 14 - Objekti zahvaćeni obnovom 2002.-2004.

Nakon preventivne zaštite sklopa u okviru GUP-a Zagreba iz 2000. godine i njegove valorizacije (arhitektonsku valorizaciju izradio je Mladen Perušić, a hortikulturnu Željka Staničić), Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode predložio je upis sklopa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.¹⁵⁴ Rješenjem Ministarstva kulture od 18. srpnja 2005. utvrđeno je da Kulturno-povijesna cjelina "Pionirski grad" (Grad mladih) ima svojstvo kulturnog dobra i kao takva je upisana u Registar

¹⁵³ Doležal, Perušić, 2018., 25

¹⁵⁴ Ibidem, 27

kulturnih dobara RH odnosno na Listu zaštićenih kulturnih dobara (Z-2285).¹⁵⁵ Rješenjem je utvrđeno da je kulturno-povijesna cjelina "Pionirski grad (Grad mladih)" sačuvana u izvornom stanju kao "jedinstveni...sačuvani primjer naselja specifične namjene i arhitekture iz prvih poslijeratnih godina u Zagrebu".¹⁵⁶ Granice kulturnog dobra obuhvaćaju dva segmenta sklopa, razdijeljena Miroševčekom cestom, odnosno užu gradsku zonu i zapadnu sportsku zonu s jedne te dislociranu zonu uz jezero s druge strane. Rješenjem je na području kulturno-povijesne cjeline utvrđena zona B¹⁵⁷ - djelomična zaštita povijesnih struktura u kojoj se primjenjuje sustav mjera zaštite:

"Na prostorne i građevne strukture urbanističko-arhitektonskih, kulturno-povijesnih, pejzažnih ili ambijentalnih vrijednosti koje su od značenja za ovu cjelinu primjenjuje se režim konzervatorske zaštite osnovnih elemenata povijesne urbane strukture, pejzažnih obilježja te pojedinačnih skupina građevina, unutar koje je potrebno očuvati sva bitna obilježja prostorne i građevne strukture. Zaštitu (...) potrebno je provoditi cjelovito, što podrazumijeva očuvanje i obnovu izvornih karakteristika, uklanjanje uzroka i posljedica ugroženosti te osiguranje optimalne spomeničke prezentacije kulturnog dobra. Mjere zaštite za ovu kulturno-povijesnu cjelinu odnose se prvenstveno na očuvanje povijesne urbanističke matrice, tipologije i mjerila izgradnje (...) kako bi prostor zadržao svoje izvorne karakteristike."¹⁵⁸

„Mjere zaštite ovog povijesnog graditeljskog sklopa odnose se na očuvanje vrijedne povijesne strukture, koja svojim smještajem, prostornom organizacijom, volumenima i oblikovanjem, dokumentira jedno razdoblje u razvoju grada i pristup rješavanju izgradnje kompleksa rekreacije za djecu, te je potrebna cjelovita zaštita urbanističke, arhitektonske i hortikulture realizacije, kao kulturnog dobra. Režim zaštite, određen je sukladno vremenu nastanka i očuvanim vrijednostima,

¹⁵⁵ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Odjel za dokumentaciju, Rješenje o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih), Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2, Zagreb, 18. srpnja 2005.

¹⁵⁶ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Odjel za dokumentaciju, Rješenje o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih), Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2, Zagreb, 18. srpnja 2005.

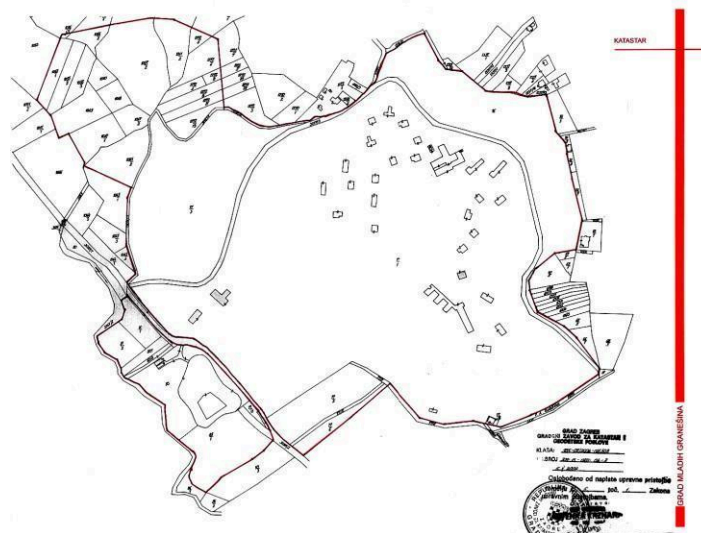
¹⁵⁷ Na kulturno-povijesne cjeline u Republici Hrvatskoj se primjenjuje zonska zaštita stupnjevana od potpune zaštite – zona A, djelomične zaštite – zona B do ambijentalne zaštite – zona C prema *Uputi o načinu utvrđivanja sustava mjera zaštite za nepokretna kulturna dobra* (2004. g.). (Petrinec i dr., 2022.)

¹⁵⁸ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Odjel za dokumentaciju, Rješenje o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih), Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2, Zagreb, 18. srpnja 2005.

kako bi sveukupan prostor zadržao svoje karakteristike koje čine povijesno određenje i identitet prostora.¹⁵⁹

U obrazloženju Rješenja daje se kratak opis povijesti kulturno-povijesne cjeline, urbanističke kompozicije, arhitektonskog oblikovanja, korištenih materijala te hortikulturnog uređenja s popisom korištenih biljnih vrsta. Primjenom djelomične zaštite – zone B na području kulturno-povijesne cjeline, sukladno *Uputi o načinu utvrđivanja sustava mjera zaštite za nepokretna kulturna dobra* iz 2004. godine, prihvatljive su metode konzerviranja, rekonstrukcije, interpolacije, rekompozicije i integracije s ciljem povezivanja povijesnih struktura i novih sadržaja proizašlih iz suvremenih potreba.¹⁶⁰

Slika 15 - Katastarski plan sa zonom zaštite, 2004.

Zbirka radova nastala od 1984. do 1989. godine,¹⁶¹ izuzev skulptura na otvorenom, pohranjena je u depou istočnog trakta Doma tehnike i nauke te je također stručno popisana i obrađena. Iako je zbirka 2012. godine stavljena pod preventivnu zaštitu,¹⁶² do sastavljanja Konzervatorskog elaborata 2018. godine rok te zaštite je istekao, a drvene skulpture na otvorenom bile su u *lošem stanju* te je Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode za zbirku propisao smjernice zaštite:

¹⁵⁹ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Odjel za dokumentaciju, Rješenje o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih), Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2, Zagreb, 18. srpnja 2005.

¹⁶⁰ Petrincec i dr., 2022., 15

¹⁶¹ Doležal, Perušić, 2018., 57

¹⁶² Ibidem, 57

„Zbirka je, obzirom na kontekst nastanka, vrijedna očuvanja te prezentacije i pohrane in situ, (...) s preporukom realizacije inicijative tadašnjeg umjetničkog savjeta Likovne kolonije za osnivanje Galerija, koja je uz izložbenu namjenu bila zamišljena i kao prostor edukacije.“¹⁶³

Dokument Zavoda razlikuje dvije skupine unutar Zbirke koje "...s obzirom na način prezentacije odnosno pohrane, zahtijevaju različite smjernice i strategije zaštite...":¹⁶⁴ radovi u interijeru (crteži, slike, grafike, reljefi itd. pohranjeni u postojećim objektima kao i prostoru za čuvanje umjetnina) i oni u eksterijeru (skulpture raspoređene po parku Grada mladih te mozaik na restoranskom pročelju). Dokumentom se ističe nužnost pravilne prezentacije i pohrane radova u *adekvatnim i stabilnim uvjetima*, radi čega se navodi potreba za preoblikovanjem i prilagodbom prostora za čuvanje umjetnina (predložena je rekonstrukcija paviljona 43 u te svrhe) ili pronalazak novog prostora unutar sklopa. Uz pravilnu pohranu navodi se potreba za konzervatorsko-restauratorskim radovima na dijelu zbirke u zatvorenom kao i na skulpturama na otvorenom (za koju još nisu bili određeni prioriteti zahvata) te važnost redovnog održavanja uz prijedlog premještaja i prezentacije pojedinih skulptura s otvorenog u zatvoreni prostor.

Cjelovitom zaštitom sklopa obuhvaćena je i zaštita krajolika, odnosno parternog i hortikulturnog uređenja prostora koji čine sastavni dio kulturno-povijesne cjeline. Smjernice za zaštitu parternog uređenja¹⁶⁵ odnosile su se uglavnom na radove sanacije, održavanja i osuvremenjivanja te su obuhvaćale obnovu i proširenje pješačkih puteva i staza unutar naselja, ograđivanje užeg prostora naselja, uređenje ulaza, parkirnih mjesta te komunalne opreme i infrastrukture, s primjenom osmišljenog vizualnog identiteta Grada mladih. Za održavanje hortikulturnog uređenja nadležna je zagrebačka podružnica Hrvatskih šuma, odnosno Uprava šuma koja skrbi za 39,12 ha¹⁶⁶ prostora zaštićenog kao park-šuma¹⁶⁷ pod nazivom park-šuma Grad mladih. Dok je „urbanistička matrica partera očuvana“¹⁶⁸ došlo je do promjena u hortikulturnom dijelu u vidu proširenja šumskog zelenila u odnosu na njegov prvotni opseg. Šumsko zelenilo se tokom desetljeća proširilo, smanjujući prostor

¹⁶³ Ibidem, 57

¹⁶⁴ Ibidem, 57

¹⁶⁵ Ibidem, 59

¹⁶⁶ Ibidem, 59 U obradi smjernica za hortikulturno uređenje autori ističu da u navedenih 39,12 ha nije obuhvaćeno čitavo područje kulturnog dobra.

¹⁶⁷ <https://zakon.hr/z/403/Zakon-o-za%C5%A1titi-prirode>, Pristupljeno 13. 8. 2022. Prema čl. 119. *Zakona o zaštiti prirode* park-šuma, kao kategorija zaštite područja u razredu lokalnog značenja, definirana je kao *prirodna ili sađena šuma, veće bioraznolikosti i/ili krajobrazne vrijednosti, a koja je namijenjena i odmoru i rekreaciji. U park-šumi dopušteni su zahvati i djelatnosti koje ne narušavaju obilježja zbog kojih je proglašena.*

¹⁶⁸ Doležal, Perušić, 2018., 59

livada "za gotovo polovinu izvornog",¹⁶⁹ a izrastanjem uz pojedine paviljone potencijalno oštećuje temelje objekata pa je predložena inventarizacija, pregled stabala i prema potrebi sanacija. Pri održavanju hortikulture na području sklopa iznimnu važnost pridana je sigurnosti posjetitelja na vanjskim prostorima, radi čega je problematizirana kategorizacija hortikulturnog dijela krajolika kao šumske umjesto urbane cjeline isticanjem da bi se na području naselja „morala poštivati pravila održavanja i sigurnosti kakva vladaju u javnim gradskim parkovima“¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Doležal, Perušić, 2018., 46

¹⁷⁰ Ibidem, 59

6. Aktualno stanje i revitalizacija zaštićene kulturno-povijesne cjeline Grada mladih „Grad mladih nudi predah od radnog dana i opuštanje daleko od gradske vreve!“¹⁷¹ U Gradu mladih redovno su se realizirali programi 'Djeca u prirodi'¹⁷² te 'Škola u prirodi' i 'Škola u šumi'¹⁷³ koji su okupljali djecu vrtićke i osnovnoškolske dobi u edukativno-sportskim aktivnostima i višednevnom boravku u prirodi, međutim u proteklih nekoliko godina, uslijed posljedica zagrebačkog potresa te značajnih globalnih zbivanja, pojedini paviljoni prilagođeni su novim namjenama. Zbog pandemije COVID-19 već krajem 2020. godine¹⁷⁴ nekoliko paviljona služilo je kao mjesto karantene stranih, zatim i domaćih studenata, a od 2. kolovoza 2021.¹⁷⁵ na prostoru kulturno-povijesne cjeline uspostavljeno je organizirano mjesto izolacije za goste/turiste. Analogno prenamjeni paviljona uslijed Domovinskog rata, od ožujka 2022. godine¹⁷⁶ tri paviljona (za smještaj oko 45 ljudi) pripremljena su za potrebe privremenog smještaja izbjeglica iz Ukrajine. Uz smještaj izbjeglica u prostoru Grada mladih trenutno je otvoren restoran kao i gradska Uprava dok je sam sklop svakim danom otvoren za posjetitelje kao prostor za sportsko-rekreativne aktivnosti. Dok se koncentracija sportskih objekata i kulturnih usluga u vlasništvu Grada Zagreba nalazi u širem gradskom središtu, šireći se uz glavne prometnice prema istoku i zapadu, *Pionirac* je značajno izletišta lokalnom stanovništvu koje ga redovno posjećuje, s obzirom na njegov smještaj u brdovitom sjeveroistočnom dijelu sklopu. Iako obilje zelenila, široke vizure Zagreba i okolice, prostrane livade, sportski tereni i igrališta još uvijek privlače male i velike posjetitelje šetnjom kroz sklop, brzo se uočavaju znakovi neodržavanja. Zastarjela oprema dječjih igrališta i devastirani paviljoni već godinama ukazuju na nužnost sveobuhvatne obnove sklopa. Zbog nerealiziranog dijela programa militarističke i ideološke tematike postojeća arhitektura je „...iznenadujuće slobodna od ideoloških implikacija“¹⁷⁷ iako se one djelomično zadržavaju u kolokvijalnom imenu 'Pionirac'.

Zanimljiva idejna rješenja za unaprjeđenje potencijala Pionirca dana su u okviru druge Ljetne škole *Ambientura* održane još 2016. godine pod pokroviteljstvom Grada mladih povodom obilježavanja 65 godina sklopa. Ističući da „Pionirski grad ima tradiciju i potencijal regionalnog centra mladih

¹⁷¹ <https://www.nazor.hr/hr/destinacije-676/zagreb/hostel-grad-mladih/3150> Pristupljeno 15. 8. 2022.

¹⁷² Program organizira Gradski ured za obrazovanje za vrtiće Grada Zagreba s namjerom organiziranog boravka vrtićke djece na pet dana.

¹⁷³ Programi 'Škola u prirodi' i 'Škola u šumi' namijenjeni su učenicima osnovnih škola kao višednevne i poludnevne terenske nastave u svrhu kontekstualizacije prethodno dobivenog teoretskog znanja.

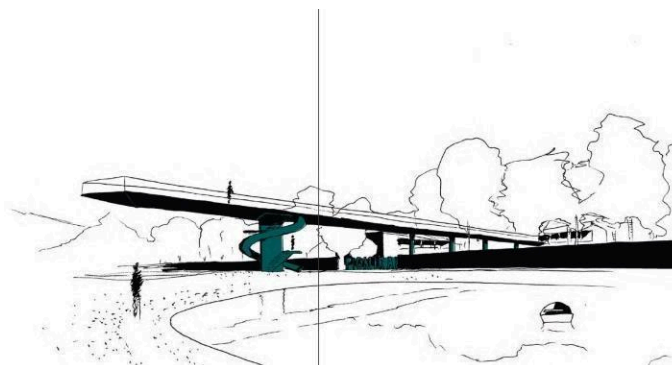
¹⁷⁴ <https://arhiv-vijesti.hrt.hr/663811/grad-mladih-postaje-karantena-za-strane-studente> Pristupljeno 20. 7. 2022.

¹⁷⁵ <https://www.zagreb.hr/uspostava-turisticke-covid19-ambulante/172650> Pristupljeno 20. 7. 2022.

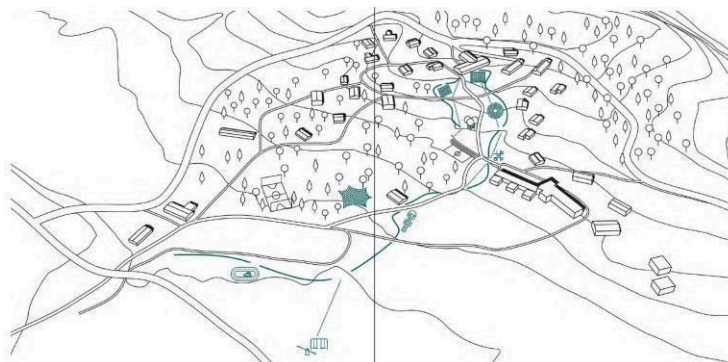
¹⁷⁶ <https://www.vecernji.hr/zagreb/tomasevic-obisao-grad-mladih-mora-se-rijesiti-smjestaj-djece-iz-ukrajine-u-vrtice-1578846> Pristupljeno 20. 7. 2022.

¹⁷⁷ Achleitner, 2005., str. 11

jugoistočne Europe koji se može i treba dopuniti između ostalog i suvremenim i inovativnim idejama, projektima i programima“¹⁷⁸ polaznici kroz tematske cjeline poput *ulaz*, *signalizacija* ili *igra* predstavljaju suvremena rješenja postojećih problema.

Slika 16 - M. Gusić, M. Peko, idejno rješenje ulaza, 2016.

Slika 17 - P. Čingel, N. Horvat, Idejno rješenje novih zabavnih sadržaja, 2016.

Na stanje objekata u Gradu mladih dodatno je utjecao zagrebački potres 2020. godine. Kao što je prethodno napomenuto, određena nekonstruktivna i konstruktivna oštećenja pojavljuju se već kasnih 1950-ih godina uslijed nestabilnosti tla, nepostojanog ili neadekvatnog sustava drenaže i odvodnje oborinskih voda te s vremenom neodržavanja. Godine 2018. predložena su potrebna geotehnička ispitivanja koja su do studenog 2020. godine (konačni rezultati i nalazi istraživanja tada još nisu izrađeni) dala "nove spoznaje o svojstvima bujanja i skupljanja slojeva visoko-plastičnih glina u uvjetima promjene vlažnosti"¹⁷⁹. Međutim nakon potresa u Zagrebu 2020. godine Gradski Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode ustvrdio je da "...su paviljoni zadobili određena veća ili manja,

¹⁷⁸ Mlinar, 2018., 17

¹⁷⁹ Arhiv Grada mladih, *Realizacija projekta Grad mladih, statički pregled objekata nakon potresa i konzervatorske smjernice*, Klasa: 612-08/20-010/101, Ubroj: 251-18-03/001-20-13, Zagreb, 29. 10. 2020, str. 2

konstruktivna i nekonstruktivna oštećenja u potresu, odnosno dodatna oštećenja...".¹⁸⁰ Prema podacima iz dopisa Gradskog Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u prvom pregledu objekata nakon zagrebačkog potresa¹⁸¹ osam objekata označeno je oznakom N" (neupotrebljivo zbog oštećenja), 15 oznakom PN2 (privremeno neupotrebljivo), a ostali oznakom U2 (uporabljivo s preporukom o sanaciji). Dalje se ističe da je statičkim pregledom provedenim u rujnu 2020., u kojem je pregledano samo 34 objekata od postojećih 43, zaključeno da 20 paviljona ima značajna konstruktivna oštećenja, 13 određena oštećenja od potresa a samo je jedan bez oštećenja. Na službenim stranicama Grada Zagreba sastavljen je 'Pregled oštećenih objekata u vlasništvu Grada Zagreba' na kojem se nalazi 37 objekata (od ukupnih 43 na području čitave kulturno-povijesne cjeline¹⁸²) s naznačenom adresom, godinom gradnje, statusom zaštite te ocjenom nakon pregleda. Od 37 objekata osam je ocijenjeno kao neuporabljivo, 16 kao privremeno neuporabljivo, 11 uporabljivo s preporukom te samo dva uporabljivo. U daljnjem tekstu dopisa ističe se:

„Za 33 paviljona zaključno je konstatirano da, s obzirom na vidljiva konstruktivna oštećenja te pretpostavljena oštećenja temelja, predlaže se uklanjanje objekata na temelju projekta uklanjanja i izgradnja građevine koja će zadovoljiti današnje norme i zahtjeve za građevinu. Zaključkom statičke ekspertize nije uopće razmatrana mogućnost rekonstrukcije izvornog objekta, bez obzira na razinu oštećenja.“¹⁸³

Unatoč navedenom, metoda rekonstrukcije istaknuta je kao prihvatljiva s obzirom na utvrđeno loše građevinsko stanje paviljona uz izvedbu potrebnih ojačanja zidova i temelja, otklanjanje uzroka nestabilnosti tla te poštivanja svih važećih mjera zaštite.

Od završetka obnove 2004. godine na području Grada mladih nisu rađeni veći radovi, manje od 10 paviljona je u upotrebi, sportska i dječja igrališta su zastarjela i zahtijevaju sanaciju kao i parterno uređenje i oprema. Grad mladih nije samo značajan spomenik kulture i dokument povijesti već je

¹⁸⁰ Arhiv Grada mladih, *Realizacija projekta Grad mladih, statički pregled objekata nakon potresa i konzervatorske smjernice*, Klasa: 612-08/20-010/101, Ubroj: 251-18-03/001-20-13, Zagreb, 29. 10. 2020, str. 2

¹⁸¹ Pregled su 30. ožujka 2020. obavili članovi Udruženja hrvatskih statičara.

¹⁸² Nisu pregledani objekti bivše kolodvorske stanice, nogometni klub Concordia te bivše zgrade osoblja s obzirom da te prostore koristi Udruga športskih ribolovaca IDRRH odnosno nogometni klub, dok su zgrade osoblja prethodno otkupljene od stanara. Također nisu dani podaci za tri zgrade predviđene za uklanjanje Konzervatorskim elaboratom 2018. godine; zahod (36), garaža (39) i štala (40).

¹⁸³ Arhiv Grada mladih, *Realizacija projekta Grad mladih, statički pregled objekata nakon potresa i konzervatorske smjernice*, Klasa: 612-08/20-010/101, Ubroj: 251-18-03/001-20-13, Zagreb, 29. 10. 2020, str. 2

vrijedan obrazovni, kulturni te sportsko-rekreacijski sklop, značajan stanovnicima istočnog dijela Grada Zagreba. Uz potrebnu sanaciju postojećih sadržaja postoji potreba za realizacijom novih, ali izvorno predviđenih i planiranih, kulturno-umjetničkih i sportsko-rekreativnih sadržaja, fizičkim ujedinenjem dislociranog prostora jezera i uže zone naselja (također predviđene izvornim urbanističkim rješenjima) te osmišljavanjem i primjenom cjelokupnog vizualnog identiteta 'Pionirca'. Kao što je prethodno spomenuto, radovi obnove 2003.-2004. godine rađeni su u okviru projekta 'Program revitalizacije Grada mladih' te je napravljeni snimak tadašnjeg stanja trebao služiti kao podloga u osmišljavanju daljnjeg programa revitalizacije sklopa. Daljnja realizacija projekta revitalizacije pokrenuta je 2017. godine na inicijativu bivšega gradonačelnika Grada Zagreba, Milana Bandića. Radi realizacije projekta Grad Zagreb je naručio izradu potrebne dokumentacije koja je uključivala Prostornu analizu Grada mladih Granešina (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada), Konzervatorski elaborat (Ured ovlaštene arhitektice dipl. ing. arh. Maše Foretić Doležal i dipl. ing. arh. Mladen Perušić) te Studiju obnove i revitalizacije (Ured ovlaštene arhitektice dipl. ing. arh. Branke Petković) datirane u svibnju 2018. godine.

Projekt revitalizacije predviđao je tri faze razrađene u Studiji obnove i revitalizacije: 1. Osiguranje i zaštita sklopa te obnova postojeće infrastrukture, 2. Rekonstrukcija i sanacija postojećih objekata, 3. Provedba urbanističko-arhitektonskog natječaja za izgradnju novih sadržaja s ciljem *obnove i nadopune postojećih sadržaja, novim sportsko-rekreacijskim i kreativno-obrazovnim sadržajima*.¹⁸⁴ Radi sigurnosti korisnika, najviše onih najmlađih kao izvornih korisnika, prva faza radova predviđala je postavljanje 2500 m ograde oko uže zone obuhvata s pet ulaza te trinaest video-kamera. Uz sigurnosne mjere, prva faza predviđala je osuvremenjivanje dotrajale postojeće komunalne infrastrukture "...kao neophodnog temelja održivog gospodarenja kulturnim dobrom i prirodnim vrijednostima..." što uključuje vodovodne mreže, sustave odvodnje te plinsku, elektroopskrbnu i DTK mrežu.¹⁸⁵ Drugom fazom radova obuhvaćeno je *unaprjeđenje prostornih mogućnosti i funkcija* Grada mladih s povećanjem smještajnih kapaciteta i prostora za izvođenje zajedničkih programa te uređenjem parkirališnih mjesta. Ovom fazom se, prije potresa 2020. godine, predviđala rekonstrukcija 21 paviljona, sanacija 17 i uklanjanje samo tri manja paviljona (36, 39, i 40 odnosno dječjeg WC-a,

¹⁸⁴ Petković, 2018., i

¹⁸⁵ Ibidem, 31

'garaže' i 'štale' ukupne površine 69 m²)¹⁸⁶. Druga faza također obuhvaćala je rekonstrukciju i sanaciju parternog uređenja s uklanjanjem dotrajalih drvenih klupa i koševa uz postavljanje novih te sanaciju postojećih dječjih igrališta i sportskih terena. Treća faza projekta revitalizacije odnosila se na izgradnju novih sadržaja u skladu s izvornim programima, provedenim anketama među građanima Zagreba i korisnicima Grada mladih te namjenom prostora, određenom Prostornim planom Grada Zagreba i povezanim dokumentima. Provedba natječaja i nova izgradnja planirala se u tri faze i unutar tri zone sklopa. Zona A nalazi se u užoj zoni obuhvata i odnosi se na jugoistočni dio sklopa uz granešinsko groblje. Ovdje je predviđena zamjena postojećeg drvenog šumskog restorana (paviljon 41) novom zgradom s elementima izvorne gradnje, izgradnja 'polivalentne' dvorane i otvorenog amfiteatra za 300 gledatelja te uređenje povrtnjaka, voćnjaka i sustav odlaganja otpada uz kompostane. Zone B i C, predviđene za novu izgradnju, nalaze se u široj zoni obuhvata i odnose se na dislocirane segmente sklopa odnosno prostor oko umjetnog jezera i bivšu kolodvorsku stanicu te nerealiziranu sportsko-rekreativnu zonu u kojoj su smješteni prostori nogometnog kluba *Concordia*. Projekt je predviđao zamjenu postojeće zgrade novom uz zadržavanje izvornih elemenata gradnje i izvorne funkcije uspostavom elektro-vlakova koji bi kružili užom zonom sklopa. Uz uređenje pruge, kolodvorske stanice te rekonstrukcije postojećeg jezera, unutar zone B predviđalo se uređenje parkirališnog prostora sa 300 mjesta, izgradnja zatvorenog bazena sa sunčalištem i sportskih terena na otvorenom. Predviđena je i realizacija izvorne namjene unutar zone C izgradnjom sportskih objekata i terena što je uključivalo nogometno igralište s atletskom stazom, tribine s pratećim prostorima, pomoćne terene, trim-stazu i "sport na otvorenom *workout*", adrenalinski park te parkirališni prostor za 100 mjesta. Postojeći nogometni teren i zgrada kluba *Concordia* izgrađeni su bez dozvola i neusklađeno s urbanističkim rješenjem sklopa¹⁸⁷ te je projektom predviđena nova izgradnja primjerene urbanističko-arhitektonskom rješenju cjeline. Ocijenjeno je da je predviđeno proširenje postojećeg programa Grada mladih u skladu s povijesnim, obrazovnim, kulturnim i sportsko-rekreativnim namjenama prostora, a realizacija projekta zadovoljila bi suvremene potrebe korisnika te ujedno desetljećima postojeću težnju za upotpunjenjem sklopa nerealiziranim sadržajima. Radovi na projektu započeti su još 2018. godine kada je, prema navodima na službenim stranicama Grada Zagreba datiranim 27. svibnja 2019., izvedena plinska infrastruktura, a slijedila je sanacija

¹⁸⁶ Petković, 2018., 32 Zgrada dječjeg WC-a je izrazito malih dimenzija te nije u skladu sa suvremenim standardima, 'štala' i 'garaža' građene su kao privremeni prostori te danas narušavaju izvornu sliku krajolika, a sva tri objekta već 2018. godine su u lošem građevnom stanju.

¹⁸⁷ Doležal, Perušić, 2018., 45

sustava *oborinske odvodnje i voda* te postavljanje vanjske ograde i video nadzora.¹⁸⁸ Pripremljeni program za natječaj (koji je trebao biti raspisan sredinom 2019. godine) predviđao je "suvremeni način" interpolacije izvorno predviđenih sadržaja poput bazena, igrališta i dvorana koji nikada nisu realizirani.¹⁸⁹ Iako je, prema riječima bivšeg gradonačelnika Grada Zagreba Milana Bandića, "...Grad...odlučio u naredne četiri godine revitalizirati Grad mladih...",¹⁹⁰ do potresa u Zagrebu 2020. godine bio je izveden tek dio prve faze radova, dok projekti za revitalizaciju Grada mladih nakon potresa nisu dostupni javnosti. Priložene fotografije prikazuju trenutno stanje pojedinih paviljona, dječjih igrališta i skulptura na otvorenom.

¹⁸⁸ <https://www.zagreb.hr/obnova-grada-mladih/143306> Pristupljeno 11. 7. 2022.

¹⁸⁹ Ibidem

¹⁹⁰ Ibidem

Slika 18 - Paviljon 31 (izvorno radionica modelara)

Slika 19 - Paviljon 41 (šumski restoran)

Slika 20 - Paviljon 4 (kupalište)

Slika 21 - Put od ulaza prema dječjem igralištu

Slika 22 - Skulptura na otvorenom (J. Podgorski Antolović)

7. Zaključak

Pionirski grad, danas Grad mladih, više od 70 godina služi kao mjesto za obrazovanje, rekreaciju i razonodu. Sklop za odgoj i obrazovanje djece građen je u prvim poslijeratnim godinama, od 1948. do 1951. godine, i utjelovljuje pedagošku ideju novu u tadašnjoj komunističkoj FNRJ. Slični sklopovi za odgoj i obrazovanje djece javljali su se diljem Europe od međuratnog razdoblja kao prostori djelovanja novonastalih masovnih dječjih organizacija koje su bile usko vezane uz vladajuću političku ideologiju i stranku. Nakon otvaranja pionirskih željeznica i manjih pionirskih prostora diljem FNRJ, u Beogradu i Zagrebu izgrađeni su čitavi Pionirski gradovi namijenjeni odgojnim, obrazovnim i sportsko- rekreativnim sadržajima pionirskih organizacija. Za Pionirski grad kod Zagreba planiran je opsežan program sadržaja po tematskim zonama unutar sklopa koji je uz stambene i prehrambene objekte uključivao kolodvorsku stanicu, poštu, ambulantu, niz sportskih terena, ljetnu pozornicu, te tematske

„Domove“ poput Doma tehnike i nauke s radionicama za metalurgiju, građevinarstvo i modelarstvo, Doma kulture ili Doma armije.

Na izgradnju i izgled Pionirskog grada kod Zagreba utjecao je niz političkih, gospodarskih i društvenih čimbenika ranih poslijeratnih godina. Simultano djelovanje socrealističkog modela i lokalne tradicije međuratnog modernizma u umjetnosti i arhitekturi prvih poratnih godina ostavilo je trag na tkivu i povijesti nekadašnjeg Pionirskog grada. Značenje sklopa, s čijim razvojem su povezani eminentni hrvatski urbanisti, arhitekti i umjetnici, potvrđeno je još 1949. godine kada je nositeljima projekta, urbanistu međuratne generacije Josipu Seisselu, i mladom arhitektu Ivanu Vitiću dodijeljena državna nagrada za projekt Pionirskog grada. Značenje cjeline, njezinih kulturnih, upotrebnih i emotivnih vrijednosti, ponovno je potvrđeno 2005. godine zaštitom sklopa i njegovim upisom kao kulturno- povijesne cjeline u Registar kulturnih dobara RH.

Iako je sklop sačuvan kao cjelina u izvornom stanju funkcije pojedinih prostora višestruko su mijenjane tokom desetljeća, interijeri su prilagođeni suvremenim potrebama i standardima, a način gradnje i brdovit teren kontinuirano rezultiraju konstruktivnim i nekonstruktivnim oštećenjima pojedinih paviljona. Obnove provedene na sklopu kroz desetljeća obuhvaćale su uglavnom radove sanacije i rekonstrukcije uz adaptacije interijera, s najrecentnijim zahvatima provedenim 2003.-2004. godine. Od dovršenja obnove 2004. godine na prostoru sklopa nisu provedeni veći građevinski radovi, a postojeći projekt revitalizacije Grada mladih tek je započet do zagrebačkog potresa 2020. godine koji je dodatno oštetio objekte unutar sklopa.

Prostor Grada mladih danas uglavnom služi kao utočište izbjeglicama iz Ukrajine s manje od 10 paviljona u funkciji. Paviljoni oštećeni i zatvoreni uslijed neodržavanja ili posljedica potresa te zapušteni i dotrajali sportski tereni i dječja igrališta povezani s ograničenim brojem korisnika ukazuju na potrebu provedbe projekta revitalizacije čitavog kompleksa. Održavanje namjene spomenika zahtjeva u prvu ruku radove sanacije na paviljonima kao i dijelovima parternog uređenja i postojećim sportskim terenima. U kontekstu suvremenih klimatskih i geopolitičkih događanja pri odabiru metoda i materijala valja razmotriti mogućnost zamijene izvornih materijala, poput krilo na krilo prozora s drvenom stolarijom, suvremenim alternativama u svrhu povećanja energetske učinkovitosti objekata i dugoročne održivosti sklopa. Dotrajala i dijelom oštećena oprema dječjih igrališta mogla bi se zamijeniti suvremenim spravama i nadopuniti novim sadržajima radi sigurnosti, raznolikosti i zadovoljenja većeg broja korisnika. Kretanje posjetitelja kroz prostor kulturno-povijesne cjeline olakšali bi putokazi, karte i jasno označeni nazivi ili brojevi paviljona kojima bi se također mogla istaknuti povijesnost sklopa postavljanjem tabla s crticama iz povijesti sklopa, izvornim situacijama, namjenama paviljona itd.

Pitanje javnih WC-a u blizini sportskih terena, a naročito dječjih igrališta moglo bi se riješiti adaptacijom kupališta (paviljona 4) te izgradnjom novog WC-a neposredno uz dječje igralište na jugu u zamjenu za postojeći objekt koji je izvan funkcije i ne odgovara suvremenim standardima. Uz rehabilitaciju u paviljonima čija izvorna namjena više nije nužna sklopu, poput pošte (paviljon 2), ambulante (paviljon 38) ili barake omladine (paviljon 43), može se predvidjeti manji izložbeni prostor za prezentaciju izvornog izgleda i namijene objekta kako bi se istaknula njegova povijest, razvoj i kontinuitet. S druge strane šumski restoran (paviljon 41), iako arhitektonski neusklađen s cjelinom, materijalom se uklapa u šumski ambijent te bi uz rekonstrukciju i suvremenu opremu u interijeru mogao vršiti izvornu funkciju prehrambenog objekta za posjetitelje čime bi se istaknula slojevitost i postepeni razvoj sklopa. Ambiciozan program predviđen za tematsko naselje nikada nije u potpunosti realiziran te unutar postojećeg sklopa postoji prostor za nadopunu i proširenje postojećih usluga novim sadržajima. Uz rekonstrukciju i rehabilitaciju postojećih paviljona novi sadržaji mogu se uvesti interpolacijom sportsko-rekreativnih, kulturnih i gospodarskih objekata, što je i predviđeno projektom revitalizacije iz 2018. godine.

Kao kulturno-povijesna cjelina Grad mladih „jedinstven je sačuvani primjer naselja specifične javne namjene i arhitekture prvih poslijeratnih godina u Zagrebu“¹⁹¹. Urbanistička, arhitektonska i hortikulturna realizacija uz zbirku Likovnih kolonija čine sastavne dijelove cjeline današnjeg Grada mladih te zahtijevaju cjelovitu zaštitu cjeline i njezine povijesne, arhitektonske, namjenske i drugih upotrebnih i emotivnih vrijednosti. Revitalizacija sklopa i održavanje njegovih sastavnica potvrdilo bi važnost ovog prostora kao spomenika kulture, njegov značaj za lokalno stanovništvo te bi osiguralo kontinuitet Grada mladih za buduće naraštaje.

¹⁹¹ Perušić, 2017., str. 199

8. Popis ilustracija

Slika 1 - Trasa maksimirske pionirske pruge

<https://www.zeleznice.in.rs/forum/viewtopic.php?t=520>, Pregledano 15. 8. 2022.

Slika 2 - Svečano otvorenje pionirske pruge u Ljubljani

<https://vremeplov.ba/?p=18737>, Pregledano 15. 8. 2022

Slika 3 - Projekt za 'Dječji grad' u Maksimiru

Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217, str. 202-203

Slika 4 - J. Seissel, Regulacijski plan Pionirskog grada 1948.

Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217, str. 201

Slika 5 - I. Vitić, Situacija i program Pionirskog grada u Zagrebu, 1954.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 7

Slika 6 - S. Delfin, Park fiskulture, 1948.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 12

Slika 7 - Pogled na Pionirski grad iz ptičje perspektive, 1958.

Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217, str. 208

Slika 8 - Zahvati na gradskim objektima 1968.-1975.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 36

Slika 9 – Maketa Centra za rekreaciju djece, omladine i odraslih, 1971.

Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217, str. 212

Slika 10 - Rješenje velikog bazena i jezera, 1971.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Pionirski grad, centar za rekreaciju djece, omladine i odraslih, Zagreb, siječanj 1971., GAP arhitektonski projektni atelje, Krešimir Mihaljević i dr., str

Slika 11 - Primjer skulpture na otvorenom, V. Bakić

Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217, str. 214

Slika 12 - Primjer skulpture na otvorenom, J. Podgorski Antolović

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 58

Slika 13 - Situacija iz Elaborata sanacije i rekonstrukcije, 2003.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Grad mladih, Elaborat sanacije i rekonstrukcije, siječanj 2003., Laterna projekt d.o.o. (dir. Petar Babić, dipl. ing. arh.), str. 9 (List 1)

Slika 14 - Objekti zahvaćeni obnovom 2002.-2004.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 40

Slika 15 - Katastarski plan sa zonom zaštite, 2004.

Arhiv Grada mladih u Zagrebu, Konzervatorski elaborat, svibanj 2018., Ured ovlaštene arhitektice Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić, str. 26

Slika 16 - M. Gusić, M. Peko, idejno rješenje ulaza, 2016.

Mlinar, Ivan, Ljetna škola Ambientura: Pionirac 2016.: u povodu 65 godina Pionirskog grada, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2018., str. 22-23

Slika 17 - P. Čingel, N. Horvat, Idejno rješenje novih zabavnih sadržaja, 2016.

Mlinar, Ivan, Ljetna škola Ambientura: Pionirac 2016.: u povodu 65 godina Pionirskog grada, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2018., str. 34-35

Slika 18 - Paviljon 31 (izvorno radionica modelara)

Vlastita fotografija snimljena 5. 9. 2022.

Slika 19 - Paviljon 41 (šumski restoran)

Vlastita fotografija snimljena 5. 9. 2022.

Slika 20 - Paviljon 4 (kupalište)

Vlastita fotografija snimljena 5. 9. 2022.

Slika 21 - Put od ulaza prema dječjem igralištu

Vlastita fotografija snimljena 5. 9. 2022.

Slika 22 - Skulptura na otvorenom (J. Podgorski Antolović)

Vlastita fotografija snimljena 5. 9. 2022.

9. Bibliografija

1. Achleitner, Friedrich „Neka pitanja uz djelo Ivana Vitića“, u: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 54 (2005.), str. 9-21
2. Conrads, Ulrich (ur.), *Programs and manifestoes on 20th-century architecture*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1971.
3. Deskar, Kristina, *Pionirski domovi i gradovi: mjesta izvanškolskog odgoja jugoslavenske socijalističke mladeži*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
4. Domljan, Marko, „Arhitektura XX. vijeka“, u: *Arhitektura na tlu Jugoslavije*, Beograd: Prosveta, Zagreb: Spektar, Mostar: Prva književna komuna, 1986.
5. Duda, Igor, *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, Zagreb: Srednja Europa, 2015.
6. Duda, Igor, “Djeca socijalističke domovine, Izgrađivanje pionirske tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina”, u: *Socijalizam na klupi*, (2013.), str. 75-101
7. Frampton, Kenneth, *Moderna arhitektura: kritička povijest*, Zagreb: Globus, 1992.
8. Goldstein, Ivo, *Povijest Hrvatske 1945.-2011.*, Zagreb: EPH Media, 2011.
9. Kancir, Ivana, *Iz arhitektonske ostavštine Josipa Seissela*, katalog izložbe (No Galerija, Zagreb, 10. 01. - 24. 01. 2013.) Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2013.
10. Kolečnik, Ljiljana, "Prilozi interpretaciji hrvatske umjetnosti 50-ih godina. Prikaz formativne faze odnosa moderne umjetnosti i socijalističke Države", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, vol., br. 29, str. 307-315, 2005.
11. Laušić, Ante „Zagreb i okolica od 1880. do 1980.“, u: *Migracijske teme*, 3 (1987), 1:19-29
12. Maroević, Ivo, “Hrvatska arhitektura pedesetih; kontinuitet moderne u okruženju socijalizma”, u: *Život i umjetnost: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, 71/72 (2004.), str. 141-145.
13. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije; (1918-1991-2003)*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., [2. dopunjeno izdanje]
14. Mlinar, Ivan, *Ljetna škola Ambientura: Pionirac 2016.: u povodu 65 godina Pionirskog grada*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2018.
15. Odak, Tomislav, „Sinergija s krajolikom: Pionirski grad 1948.“, u: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 54 (2005.), str. 105-117
16. Peršen, Mirko, *Socijalistička Republika Hrvatska*, Zagreb: Centar za društvene djelatnosti omladine, 1972.

17. Perušić, Mladen, „Grad mladih Granešina“, u: Portal: godišnjak Hrvatskoj restauratorskog zavoda 8 (2017.), str. 199-217 [<https://doi.org/10.17018/portal.2017.11>]
18. Premerl, Tomislav, „Tragovi moderne u poslijeratnoj arhitekturi Hrvatske“, u: *Arhitektura*, 196-199 (1986.), str. 14-22.
19. Petrincec, Tomislav, Aljoša Špaleta, Biserka Dumbović Bilušić, Tatjana Lolić, Marko Rukavina, *Standardi i kriteriji za izradu konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline gradskih obilježja*, Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Sektor za konzervatorske odjele i inspekciju, Ožujak 2022.
20. Reid, Susan, *Khrushchev in Wonderland, The Pioneer Palace in Moscow's Lenin Hills*, The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, 2002.
21. Seissel, Josip, Vitić, Ivan, “Pionirski grad u Granešini kod Zagreba”, u: *Arhitektura: mjesečnik za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost* 11/12 (1948.), str. 3-13.
22. Seissel, Josip Vitić, Ivan, “Pionirski grad u Granešini kod Zagreba”, u: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost* 1/2 (1950.), str. 22-27.
23. I. M., „Otvoren grad pionira“, *Vjesnik Narodnog fronta Hrvatske* XI/1827 (1951.), 19. ožujka 1951., 1
24. J. D., „Kako će izgledati budući Pionirski grad kod Zagreba?“ *Ilustrirani Vjesnik* II/137 (1948.a), 10. travnja 1948., 7
25. d., „Pionirski grad“, *Ilustrirani Vjesnik* II/159 (1948.a), 11. rujna 1948., 12
26. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Grad mladih Granešina, Prostorna analiza Grad mladih Granešina*, svibanj 2018., Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada
27. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Konzervatorski elaborat, Ured ovlaštene arhitekture Maše Foretić Doležal i Mladen Perušić*, svibanj 2018.
28. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Studija obnove i revitalizacije, Ured ovlaštene arhitekture Branka Petković*, svibanj 2018.
29. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Grad mladih, Elaborat sanacije i rekonstrukcije, Laterna projekt d.o.o. (dir. Petar Babić, dipl. ing. arh.)*, siječanj 2003.
30. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Pionirski grad, centar za rekreaciju djece, omladine i odraslih*, Zagreb, GAP arhitektonski projektni atelje, Krešimir Mihaljević i dr., siječanj 1971.
31. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, *Statički pregled objekata i konzervatorske smjernice*, Klasa: 612-08/20-010/101, Ubroj: 251-18-03/001-20-13, Zagreb, 29. 10. 2020.
32. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, *Odjel za dokumentaciju, Rješenje*

o utvrđivanju Kulturno-povijesne cjeline „Pionirski grad“ (Grad mladih), Klasa: UP-1°-612-08/05-06/875, Ubroj: 532-04-01-1/4-05-2, Zagreb, 18. srpnja 2005.

10. Internetski izvori

1. Savez komunista. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. 2. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54740>>.
2. Jugoslavija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. 2. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463>>.
3. Informbiro. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 2. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27415>>.
4. Savez komunista. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 2. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54740>>
5. Samoupravljanje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 2. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54339>>.
6. Moderna arhitektura. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 3. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41459>>.
7. Vitić, Ivo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 7. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64912>>.
8. Seissel, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 7. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55199>>.
9. Tišina, Franjo Zvonimir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 4. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61468>>.
10. Zagreb. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 24. 3. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66685>>.
11. Mutnjaković, Andrija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 9. 2022.

- <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42606>>.
12. Bartolić, Ivo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 9. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6082>>.
13. Haberle, Marijan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 9. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23989>>.
14. Šikić, Jasna, *Halambek-Wenzler; Mira*, Mrežne stranice enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Pristupljeno 4. 9. 2022
<http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5872>
15. *Zakon o zaštiti prirode*, <https://zakon.hr/z/403/Zakon-o-za%C5%A1titi-prirode>, Pristupljeno 3. 8. 2022.
16. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, <https://zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>, Pristupljeno 3. 8. 2022.
17. Kulturno-povijesna cjelina "Pionirski grad" (Grad mladih), <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2285>, Pristupljeno 15. 6. 2022.
18. Hostel Grad mladih, <https://www.nazor.hr/hr/destinacije-676/zagreb/hostel-grad-mladih/3150>, Pristupljeno 15. 8. 2022.
19. Istorija pionirskog grada, <http://www.pionirskograd.org.rs/lat/tradicija/istorija-pionirskog-grada/>, Pristupljeno 2. 4. 2022.
20. Lajnert, Siniša, *Pionirske željeznice u Zagrebu (1947.-1964.): izvori*, <https://www.bib.irb.hr/833834>, Pristupljeno 4. 3. 2022.
21. Tašković, Marko, „Nakon četiri meseca rekonstrukcije Pionirskom gradu vraćen stari sjaj“, Mrežna stranica Blic, 29. 10. 2015., <https://www.blic.rs/vesti/beograd/nakon-cetiri-meseca-rekonstrukcije-pionirskom-gradu-vracen-stari-sjaj/jqs7w6e>, Pristupljeno 2. 4. 2022.
22. M.M.M., „Pionirski grad" dobija bazene, stazu za bosonoge, adrenalin zonu, a KUĆA "VELIKOG BRATA" postaje dečja oaza sporta i rekreacije“, Mrežna stranica Blic, 12. 4. 2022., <https://www.blic.rs/vesti/beograd/pionirski-grad-dobija-bazene-stazu-za-bosonoge-adrenalin-zonu-a-kuca-velikog-brata/45kf47x>, Pristupljeno 14. 4. 2022.
23. Klaić, Martina, “Grad mladih postaje karantena za strane student“, Mrežna stranica HRT vijesti, 8. 10. 2020, <https://arhiv-vijesti.hrt.hr/663811/grad-mladih-postaje-karantena-za-strane-studente>, Pristupljeno 20. 7. 2022.

24. "Uspostava turističke COVID-19 ambulante", Mrežne stranice Zagreb, 20. 7. 2021,
<https://www.zagreb.hr/uspostava-turisticke-covid19-ambulante/172650>, Pristupljeno 20. 7. 2022.
25. Ivković Šimičić, Hana, „Tomašević obišao Grad mladih: Mora se riješiti smještaj djece iz Ukrajine u vrtiće”, Mrežna stranica Večernji list, 14. 4. 2022.,
<https://www.vecernji.hr/zagreb/tomasevic-obisao-grad-mladih-mora-se-rijesiti-smjestaj-djece-iz-ukrajine-u-vrtice-1578846>, Pristupljeno 20. 7. 2022.
26. „Obnova Grada mladih“, Mrežne stranice Zagreb, 27. 5. 2019.,
<https://www.zagreb.hr/obnova-grada-mladih/143306>, Pristupljeno 11. 7. 2022.
27. B.P., „Ovo je plan za obnovu Pionirskog grada - Paviljoni na 4.400 m², bazen, novi tereni i staklenik, botanički i zoo kutak, letnja pozornica... (FOTO)“, Mrežna stranica eKapija, 29. 3. 2022., <https://www.ekapija.com/news/3640274/ovo-je-plan-za-obnovu-pionirskog-grada-paviljoni-na-4400-m2-bazen>, Pristupljeno 14. 4. 2022.